

VÕROKEELINE KODO

VÕRUKHEELNE KODU

Koostaja: Triinu Ojar
Kaas: Marja-Liisa Plats
Fotod: Aapo Ilves
Keeletoimetused: Laivi Org, Sulev Iva, Leelo Laurits
Makett ja kujundus: Jan Rahman, Aapo Ilves

Aitäh Eesti Kultuurkapitalile ja
Haridus- ja Teadusministeeriumile!

Võro Instituut 2005
ISBN 9985-9640-0-4

Teksti koostamisel andsid nõu:

Helena Sulkala

Oulu Ülikooli soome keele professor,

Raimo Raag

Uppsala Ülikooli eesti keele professor,

Sirli Pikk

Tartu Ülikooli haridusteaduskonna
eripedagoogika osakonna magistrant, Võru
lasteaia Okasroosike logopeed,

Mika Keränen

Eesti Instituut Soomes, projektijuht,

Tiiu Grünthal-Robert

keeleteadlane, mitmekeelsete laste ema,

Sirje Hassinen

keeleteadlane, mitmekeelsete laste ema,

Péter Pomozi

Budapesti ülikooli (ELTE) soome-ugri
keelte professor,

Eda Pomozi

folklorist, mitmekeelsete laste ema

ja head Võro Instituudi
ja Võro Seltsi inimesed.

Kokkopaandja: Triinu Ojar
Kaas: Marja-Liisa Plats
Foto: Aapo Ilves
Keeletoimõndus: Laivi Org, Jüvä Sullõv, Leelo Laurits
Makett ja kujundus: Jan Rahman, Aapo Ilves

Aiteh Eesti Kultuurkapitaalilõ ja
Haridus- ja Tiidõsministeeriõmile!

Võro Instituut 2005
ISBN 9985-9640-0-4

Teksti kokkopaandmisõ man anni nõvvo:

Helena Sulkala

Oulu Ülikooli soomõ keele professor,

Raimo Raag

Uppsala Ülikooli eesti keele professor,

Sirli Pikk

Tartu Ülikooli haridustiidõskunna
eripedagoogiga osakunna magistrant,
Võro latsiaia Okasroosike logopeed,

Mika Keränen

Eesti Instituut Soomõn, projektijuht,

Tiiu Grünthal-Robert

keeletiidlõne, mitmõkeelitside latsi imõ,

Sirje Hassinen

keeletiidlõne, mitmõkeelitside latsi imõ,

Péter Pomozi

Budapesti ülikooli (ELTE)
soomõ-ugri kiili professor,

Eda Pomozi

folklorist, mitmõkeelitside latsi imõ

ja hõõ Võro Instituudi
ja Võro Seldsi inemise.

VÖRUKHEELNE KODU

SISSEJUHATUS

Paljud lapsevanemad tunnevad muret võru keele tuleviku pärast, kuid ei tea, mida nad saavad selle heaks ise ette võtta. Nad tahaksid anda oma lastele edasi kohaliku keele oskuse, mille nad oma vanematelt ja vanavanematelt on saanud. See raamat püüabki lapsevanemaid aidata.

Mis on võru keel?

Praeguse Eesti alal on kunagi kõneldud kaht iidset hõimukeelt – põhjaeesti ja lõunaeesti keelt. Põhjaeesti keele murretel põhineb praegune eesti kirjakeel. Kuid ka lõunaeesti keelel oli olemas oma kirjakeel. Seda nimetati tartu kirjakeeleks ja kasutati omaaegsel Tartu- ja Võrumaal kiriku-, kooli- ja kohtukeelena kuni 20. sajandini. Vana lõunaeesti keele järeltulijaid – võru, setu, mulgi ja tartu keelt – on kutsutud ka lõunaeesti murreteks. Tänapäeval on neist kõige levinum ja elujõulisem võru keel, mida kõneleb Võrumaal ja mujal Lõuna-Eestis mitukümmend tuhat inimest. Võru keelel on olemas oma kirjakeel ja kooliõpikud, nii et lapsed saavad seda koolis õppida. Ilmub võrukeelne ajaleht, pidevalt antakse välja uusi võrukeelseid raamatuid ning tehakse võrukeelseid tele- ja raadiosaateid. Võru keel on vägagi edukalt kõlanud teatris ja levimuusikas.

Võru keel – loomulik valik

Et meie kandis elu edeneks, on vaja, et noored pärast õpinguid ja mõningast maailmas ringivaatamist ikka kodukanti tagasi pöörduksid. Võru keel saab olla sideme hoidja meie laste ja kodukoha vahel.

Üleilmastumisega kaasneb tihti suhtumine, et ilus ja väärtuslik saab olla vaid see, mis on suur ja edukas. Seetõttu on maailmas palju hävimisohus keeli ja kultuure. Mõnikord peetakse selliseks isegi meie riigikeelt eesti keelt, rääkimata palju väiksema kõnelejaskonnaga võru

VÖROKEELINE KODO

ALOSTUSÕS

Pallõ latsõvanõmba murõhtasõ võro keele tulõvigu peräst, a tiiä-i, miä nä esi saanu taa keele hääs tetä. Nä tahtnu umilõ latsilõ edesi anda taad vanõmbidõ ja vanavanõmbidõ käest peri paigapäälidse keele mõistmist. Seo raamat püünd avita säändsit latsõvanõmbit.

Miä om võro kiil?

Innembä kõnõldi parlatsõn Eestin katõ vanna hõimukiilt – põhjaeesti ja lõunõeesti kiilt. Põhjaeesti keele murdidõ pääl sais kuun täämbäne eesti kiräkiil. A lõunõeesti keelel oll' ka uma kiräkiil. Tuud kutsuti tarto kiräkeeles ja pruugiti vanal Tarto- ja Võromaal kerigu-, kooli- ja kohtokeeles kooni 20. aastasaani. Vana lõunõeesti keele perrätulõjit – võro, seto, mulgi ja tarto kiilt – om nimetet ka lõunõeesti murdis. Parla om näist kõgõ levinumb ja jovvulidsõmb võro kiil, midä kõnõlõs Võromaal ja muial Lõunõ-Eestin mitukümmend tuhat inemist. Võro keelel om uma kiräkiil ja kooliraamadu, nii et latsõ saava taad kiilt koolin oppi. Andas vällä võrokeelist aolehte, kõik aig tulõ vällä vahtsit võrokeelitsit raamatit ja tetäs võrokeelitsit tele- ja raadiosaatit. Võro kiilt om väegagi häste vasta võet tiatrin ja popmuusikan.

Võro kiil – loomulik valik

Et elo mi kandin edesi lännü, om vaia, et noorõ pääle kavvõmban koolinkäümist ja ilman ümbrekaemist tulnu õks kodokanti tagasi. Võro kiil saa olla kõüdüs mi latsi ja kodokotussõ vaihõl.

Üleilmastumisõga käü sagõhõhe ütten mõtõlõminõ, et illos ja kallis saa olla õnnõ tuu, miä om suur ja kõrdalännü. Tuuperäst om ilman pallõ kiili ja kultuurõ, miä omma häömän. Mõnikõrd arvatas säändsõs eski mi riigikiil eesti kiil, kõnõlõmalda võro keelest, mil om pallõ

keelest. Tavaliselt tähendab keele väljasuremine mitte selle rääkijate suuremist, vaid räägitava keele väljavahetamist suurema ja “uhkema” vastu. Selline lõpp ähvardab ka võru keelt, kui me seda lastega ei räägi. **Igäihel on õigus emakeelele, ka meie lastel. Kui me ei räägi lastega võru keelt, võtame neilt võimaluse seda keelt omandada.** Mitte igäüks ei näe rahva keelevahetuses traagikat, sest võru keel asendub esmalt eesti keelega, mis on ju ka lõunaeestlastele küllalt omane. Sellise oma keelt mitteväärtustava suhtumise tulemusena satub aga suuremasse ohtu ka eesti keel, mille kõnelejaskonna vähenemist ja järk-järgulist asendumist näiteks inglise keele või mõne muu laialtlevinud domineeriva keelega näeb juba igäüks traagilisena. Nii eesti keele kui võru keele hoidmise ja arendamise nimel tehakse Eestis kõvasti tööd. See

veidemb kõnölöjiti. Inämbüisi tähendäs keele välläkuulminõ mitte timä kõnölöjidõ kuulmist, a kõnõldu keele ärvaihtamist suurõmba ja “uhkõmba” vasta. Sääne lõpp või olla ka võro keelel, ku mi taad latsiga kõnölö-i. **Egälütel om õigus imäkeelele, ka mi latsil. Ku mi kõnölö-i latsiga võro kiilt, sös võtami näilt är võimalusõ taad kiilt oppi.** Egäüts pruugiki-i rahva keelevahitusõn midägi hullu nätä, selle et võro keele asõmalõ tulõ edimält eesti kiilt, miä om jo ka lõunõeestlätäisile küländ uma. Aga ku niimuudu umma kiilt halvas pitä, om pia ka eesti keelel hädä käen ja eesti keele kõnölöjidõ veitüsäämine ni inglüse vai mõnõ muu lajaltkõnõldu keele asõmalõtulõminõ tennü jo egäüte õnnõtus. Nii eesti ku võro keele hoitmisõ ja edenämise hääs tetäs Eestin kõvva tüüd. Tuu om esihindästmõista, selle et uma rahva hindätiid-

Jaan Kaplinski püüab lapselaps Heloga (3a) enamasti võru keelt rääkida, sest see keel on üks Jaani lapsepõlvekeeltest ja talle südamelähedane. Jaan peab õigeks anda lapsele võimalusi juba varakult palju keeli kuulda. Pildile jäid vanaisa Jaan koos Helo ja tema ema Elo-Mallega.

Jaan Kaplinski pruum latsõlats Heloga (3a) inämbüisi võro kiilt kõnõlda, selle et Jaani jaos om seo kiilt üts timä latsõiä keelist ja tälle süäme perrä. Jaan pidä õigõs anda latsõlõ võimaluisi kuulda joba varra pallo kiilt. Pildi pääle jäi vanaesä Jaan ütän Helo ja timä imä Elo-Mallõga.

on mõistetav, sest oma rahvusliku identiteedi säilitamiseks vajavad eestlased mõlemat. Lõunaestlastele on võro keele hoidmine oluline, et püsiks nende põhiliselt võro keele oskusele toetuv paikkondlik identiteet. Kuid ka põhjaestlased võivad võro keele heast käekäigust – kaks üksteisele nii lähedast keelt toetavad teineteist; võib koguni öelda, et võro keel on eesti keele tagala.

Ka mujal maailmas püütakse vastukaaluks üleilmastumisele hoida väikesi keeli ja kultuure. Iga keel on väärtus. Iga keele säilimine on värvi-kireva maailma mitmekesisuse ja ilu huvides.

Kõne on keele elav alus. Sünnipärased rääkijad uuendavad ja kohandavad keelt nii, et see saab vabalt toimida ja areneda kõigil elualadel. Kõnelejateta on keele tulevik ohus. Võro keele päästavad perekonnad, kus igapäevase keelena kasutatakse võro keelt. Selles keeles on talletunud meie esivanemate tarkus ja sellele tugineb identiteet ja mõttelaad, mida vanemad saavad lapsele edasi anda ainult temaga võro keelt kõneldes.

On täiesti loomulik, kui lapsevanemad kasvatavad oma lapsi keeles, mida on Võromaal ja mujal Lõuna-Eestis räägitud iidsetest aegadest alates. Võrukeelses perekonnas kasvaval lapsel on lihtsam säilitada sidemeid varasemate põlvete ja kodukohaga.

Alvar ja Kaili Vodi peres kasvavad Ilmar (7a), Mirjam (6a) ja Sirlen (2a). Lapsed oskavad võro ja eesti keelt ühtmoodi hästi, aga kodus räägitakse ainult võro keelt. Pereisa Alvar on põline Haanja mees ja peab oma keele ja kommete lastele edasiandmist väga tähtsaks. Pereema Kaili on pärit Tartumaalt, aga on Haanjamaal elades võro keele hästi ära õppinud.

Alvar ja Kaili Vodi perren kasvab Ilmar (7a), Mirjam (6a) ja Sirlen (2a). Latsõ mõistva võro ja eesti kiilt ütpepallõ häste, a koton pruugitas õnnõ võro kiilt. Perreesä Alvar om põlinõ Haani miis ja pidä uma keele ja kombidõ latsilõ edesiandmist väega tähtsäs. Perreimä Kaili om peri Tartomaalt, a om Haanimaal ellen võro keele häste är õpnu.

mise alalõhoitmisõs om eestlälisil vaia mõlõmbit. Lõunõestlälisile om võro keele hoitminõ tähtsä, et püsünü näide päämidselt võro keele mõistmisõ pääl saisva paikkundline hindätiidmine. A ka põhäestläse saava kassu, ku võro keelel häste lätt – kats ütstõsõlõ nii lähküt kiilt tugõva tönõtõist; või eski üldä, et võro kiil om eesti keele tagala.

Ka muial ilman proomitas üleilmastumisõlõ vastakaalus hoita väikeisi kiili ja kultuurõ. Egä kiil om väärtüs. Egä keele püsümine om kirivä ilma esierälisuse ja ilo peräst tähtsä.

Keele põhas om kõnõlõminõ. Sündünü kõnõlõja vahtsõndasõ ja säädvä kiilt nii, et tuud saa vabalt egäl puul ja egä aša man pruuki. Ilma kõnõlõjilda jääs kiil hättä. Võro keele pästvä perre, kon võro kiilt pruugitas egäpäävakeeles. Taan keelen omma mi edevanõmbidõ käest saadu tiidmise ja tuu pääle tukõ hindätiidmine ja miil, midä vanõmba saava latsõlõ edesi anda õnnõ timäga võro kiilt kõnõldõn.

Om tävveste loomulik, ku latsõvanõmba kasvatasõ ummi latsi keelen, midä om Võromaal ja muial Lõunõ-Eestin kõnõld muistisõst aast pääle. Võrokeelitsen perren kasujal latsõl om lihtsämb hoita kõüdüst inneskiidisi põlvi ja kodokotussõga.

Lisaks omandab võrukeelse perekonna laps juba varakult ühe keele asemel kaks. See aitab tal edaspidi ka teisi keeli hõlpsamalt selgeks saada ja annab aimu maailma keelelisest ja kultuurilisest mitmekesisusest. Kahe keele oskamine annab lapsele kaks maailmanägemist. Iga keel, mida inimene oskab, teeb teda rikkamaks.

Keele omandamine on keeruline protsess. Kui omandatavat keelt ei kasutata ühiskonnas laialdaselt või kõigis eluvaldkondades, võib lapsevanematel tekkida küsimusi. Just neile vastamiseks ongi koostatud käesolev raamat, milles on toetunud nii võrukeelsete perede kui ka maailma teiste väikekeelte kogemustele.

Kui laps kasvab võru keele sees...

Ilma piisava ühiskondliku positsiooni ja kaitseta keelt on raskem järeltulevale põlvkonnale edasi anda. Et võimalused võru keelt ühiskonnas laiemalt kasutada on piiratud, sõltub lapse hea keeleoskus eelkõige emast-isast. Vanemad peaksid andma lapsele rohkelt võimalusi võru keelt kuulda ja rääkida. Perekond saab olla võrukeelne vaid juhul, kui lapsega räägitakse alati (või võimalikult sageli) võru keeles. Kui nii teevad mõlemad vanemad ja teised pereliikmed, on kõige parem.

Keele kasutusvõimalusi saab laiendada:

- Julgustades võru keelt oskavaid sõpru ja sugulasi lapsega suheldes seda kasutama.
- Kuulates nii tihti kui võimalik võrukeelseid plaate ja kassette, lugedes lapsele võrukeelseid raamatuid, lahendades ristsõnu võrukeelsest ajalehest jne.
- Luues lastele võimalusi kuulata ja rääkida võru keelt väljaspool kodu, võttes osa võrukeelsetest üritustest, vaadates-kuulates võrukeelseid tele- ja raadiosaateid ja teatrietendusi, tehes koostööd teiste lapsevanematega jne.

Paratamatult kuuleb ja räägib laps vanemaks saades võru keele asemel rohkem eesti keelt kui varases eas. Seetõttu on tähtis ja vanematele jõukohane kujundada oma lapse väikelapseiga võimalikult võrukeelseks. Keele

Päale tuud saa võrukeelidse perre lats joba varra selges üte keele asõmõl kats. Tuu avitas täl edespiten ka tõisi kiili kergembähe selges saia ja and arvosaamist ilma keelelidsest ja kultuurilidsõst kirivüsest. Katõ keele mõistminõ and latsõlõ kats ilmanägemist. Egä kiil, midä inemine mõist, tege tedä rikkambas.

Keele selgessaamisõ käük om keerolinõ. Ku opitavat kiilt pruugita-i ütiskunnan lajalt vai egäl puul, või latsõvanõmbil küsumüisi tegüdä. Noilõ vastamisõs omgi tett seo raamat, miä om kirotoõ silmän piten nii võrukeelitside perride ku ka maailma tõisi väikeisi kiili tiidmiisi ja läbielämiisi.

Ku lats kabus võro keele seen...

Kimmä ütiskundligu positsiooni ja kaitseõlda kiilt om rassõmb latsilõ edesi anda. Võimalusõ võro kiilt ütiskunnan laembalt pruuki omma kehvä. Tuuperäst om latsõ hää keelemõistminõ kõgõpäält imä-esä tetä. Vanõmba pidänü löüdmä latsõlõ pallõ võimaluisi kuulda ja kõnõlda võro kiilt. Pere saa olla võrokeeline õnnõ sõs, ku latsõga kõnõldas kõgõ (vai võimaligult sagõhõhe) võro keelen. Ku nii tegevä mõlõmba vanõmba ja muu perreliikmõ, om kõgõ parõmb.

Keele pruukmisõ võimaluisi laendamisõs või:

- Pallõlda võro kiilt mõistjit sõpru ja sugulaisi latsõga võro kiilt kõnõlda.
- Kullõlda võrokeelitsit plaatõ ja kassette, latsõlõ võrokeelitsit raamatit lukõ, pruumi võrokeelitsest aolehest ristsõnno tetä jne
- Kaia, et latsil olõsi võimaluisi kuulda ja kõnõlda võro kiilt kotost vällän, võttõn ossa võrokeelitsist kuunolõmiisist, kaia-kullõlda võrokeelitsit tele- ja raadiosaatit ja tiatrietendüisi, tetä kuuntüüd tõisi vanõmbidõga jne.

Ku lats saa vanõmbas, kuulda ja kõnõlõs tä võro keele asõmõl inämb eesti kiilt ku noorõmban iän. Tuuperäst om tähtsä ja vanõmbil võimalik tetä latsõ väikulatsõigä võimaligult võrokeelitses. Keele oprimõ nakkas pääle sündümi-

Egle Landul ja Rain Pettail on väike poeg Priit, kellele nad võru keele oskust edasi anda tahavad. Sealjuures on kindlasti kasu ka võrukeelsete lastelauludega CD-plaadist.

Egle Landul ja Rain Pettail om tsillokõnõ poig Priit, kinkalõ nä võro keele mõistmist edesi anda tahtva. Tuu man om kimmähe kasu ka CD-plaadist võrokeelitside latsilaulõga.

aktiivne omandamine algab sünnihetkest. Selle juures on tähtsaim ise lapsega võru keeles suhtlemine, kuid abiks on ka näiteks võrukeelse muusika ja muinasjuttude kuulamine plaatidelt ja kassettidelt.

Muidugi pole kõigil peredel samu võimalusi. Mõnel puhul oskab võru keelt vaid üks lapsevanematest. Mõnedes perekondades ongi ju ainult üks lapsevanem ja mõned pered saavad elukoha tõttu või muudel põhjustel harva kokku teiste võru keelt rääkivate inimestega.

Harjumust kellegagi mingis keeles rääkida ei ole just kerge muuta. Siiski saab alati kaaluda oma pere erinevaid võimalusi ja leida, kuidas pere saaks anda lapsele parimad võimalused kuulda ja rääkida võru keelt.

Tuu man om kõgõ tähtsamb latsõga võro keelen kõnõlõminõ, a api või näütuses olla ka plaatõ ja kasette päält võrokeelidse muusiga ja jutussidõ kullõmisõst.

Muidoki olõ-i kõigil perril sama võimalusõ. Mõnõn perren mõist võro kiilt õnnõ üts vanõmbist. Mõnõn perren omgi jo õnnõ üts vanõmb ja mõnõ perre saava elokotussõ vai minkagi muu peräst tõisi võro kiilt kõnõlõjidõ inemiisiga harva kokko.

Harinõmist kinkagi määndsengi keelen kõnõlda olõ-i lihtsä är muuta. Sõski saa egä pere esi vällä märki, kuis saanu anda umalõ latsõlõ kõgõ parõmba võimalusõ võro kiilt kuulda ja kõnõlda.

MITU KEELT – PROBLEEM VÕI VÕIMALUS?

Kakskeelsus on maailmas levinud

Suur osa maailma rahvastikust kasutab igapäevaelus mitut keelt – kaks- ja mitmekeelsus on maailmas pigem reegel kui erand.

Mõnedes maades peetakse küll kakskeelsust ebatavaliseks ja võõrastatakse seda, üldiselt aga levib maailmas mitmekeelsust soosiv

MITU KIILT – HÄDÄ VAI VÕIMALUS?

Katõkeelisüst om ilman pallõ

Suurõmb jago maailma rahvast pruuk egä-pääväelon mitund kiilt – katõ- ja mitmõkeelisüs om maailman innembi säädüs ku eräng.

Mõnõl maal peetäs katõkeelisüst külh võõras, a inämbüisi peetäs ilman mitmõkeelisüst hääs. Ka riike valitsusõ tugõva kõrrast inämb

suhtumine. Ka riikide valitsused toetavad järjest enam vähemus- ja regionaalkeelte kasutamist hariduses, kultuuris, meedias ja mujal. Heaks eeskujuks Euroopast võib tuua järgnevate keelte tunnustamise ja kaitse: saami keel Põhjamaades, friisi keel Hollandis, kõmri keel Suurbritannias, alamsaksa keel Saksamaal, katalaani keel Hispaanias jne.

Kakskeelsuse eelised

Kõige lihtsamini saab kakskeelsuse mõistet lahti seletada lausega “kakskeelne on isik, kes kasutab kahte keelt”. Kakskeelse inimese jaoks ei ole kumbki keeltest võõrkeel.

Kakskeelse lapse keelekäsitlus on ükskeelse lapse omast erinev. Kuna keel ja mõtlemine on tihedalt seotud, mõjutab mitmekeelsus otseselt lapse mõtlemisprotsesse. Kakskeelne laps omistab sõna tähendusele rohkem tähtsust kui selle kõlale ja see suurendab tema võimet mõista abstraktseid mõttekonstruktsioone ja ideid; kakskeelse lapse mõtlemine on paindlikum ja keelealane loovus suurem. Kuna kakskeelne laps jälgib suheldes pidevalt, kellega millist keelt kasutada, on ka tema suhtlemisoskus hästi arenenud.

Kahe keele oskus aitab inimesel edaspidi ka kolmandat ja neljandat keelt omandada. Kakskeelne laps mõistab juba varakult, et mõtete väljendamiseks on erinevaid viise ja et kee-

veidembüs- ja paikkundligõ kiili pruukmist haridusõn, kultuurin, meediän ja muial. Hääs näädüsses Öuruupast saa võtta säändsise kiili tunnistamisõ ja kaitsõ: saami kiil Põhamaiõn, friisi kiil Hollandin, kõmri kiil Suurbritannian, alambõaksa kiil Šaksamaal, katalaani kiil Hispaanian jne.

Katõkeelisuse hää küle

Kõgõ lihtsamb om katõkeelisuse mõistõt valla seletä lausõga “katõkeeline om inemine, kiä pruuk kattõ kiilt”. Kumbki kiil olõ-i katõkeelidse inemise jaos võõras kiil.

Katõkeelidse latsõ arvosaaminõ keelest om tõistsugunõ ku ütekeelitsel latsõl. Et kiil ja mõtlõminõ käävä kokko, mõos mitmõkeelisüs peris õkva latsõ mõtlõmisõ pääle. Katõkeeline lats pidä sõnnu tähendüst tähtsambäs ku näide hellü ja tuu suurõndas latsõ arvusaamist abstraktsist mõttist; katõkeelidse latsõ mõtlõminõ om paindligumb ja keeleline luuvus suurõmb. Inemiisiga kõnõldõn kaes katõkeeline lats kõik aig, kinka määnest kiilt pruuki ja tuuperäst mõist tä ka häste inemiisiga läbi kävvü.

Katõ keele mõistminõ avitas inemisel edespiten är oppi ka kolmanda ja neländä keele. Katõkeeline lats saa arvu, et mõttit saa mitund muudu vällä kõnõlda ja et esisugumadsõ keele omma esimuudu ehitüsega. Järgmäst kiilt opma

Jaanus ja Kaire Haki peres on vällä kukkunud nii, et isa Jaanus räägib Mihkli (10a) ja Danieliga (8a) alati võru keeles ja ema Kaire eesti keeles. Jaanus ütleb, et tema saab kõik omad asjad võru keeles ära aetud, laste kasvatamise sealtulgas. Nii ongi lapsed harjunud isaga võru ja emaga eesti keeles rääkima. Keele vahetamine käib neil ruttu ja ei ole üldse raske. Suuremas võrukeelses seltskonnas kasutab ka ema Kaire võru keelt – siis pöörduvad lapsed ema poole samuti võru keeles.

Jaanus ja Kaire Haki peren om vällä tulnu nii, et esä Jaanus kõnõlös Mihkli (10a) ja Danieliga (8a) kõik aig võro kiilt ja imä Kaire eesti kiilt. Jaanus ütles, et timä saa kõik uma aša võro keelen är aetus, latsi kasvatamisõ muuhulgan. Nii ommaki latsõ harinu kõnõldõma esäga võro ja imäga eesti kiilt. Keele vaihtaminõ kõnõldõn käü nälil kipõlt ja olõ-i suguigi rassõ. Ku võrokeelitsit inemiisi om inämb kuun, pruuk ka imä Kaire võro kiilt – sõs kõnõlösõ latsõ imäga kah tuun keelen.

le struktuur on erinevate keelte puhul erinev. Järgmist keelt õppima hakates ei arutle laps, miks uus keel erineb keeltest, mida ta juba oskab, vaid võtab erinevused lihtsalt omaks.

Näiteks võib tuua eituse moodustamise: kui laps teab, et ühes keeles öeldakse *emal polnud aega*, aga teises keeles hoopis *imäl olõ-õs aigo*, siis on tal tõenäoliselt kergem vastu võtta ka teadmist, et kolmandas keeles on hoopis *mother didn't have time* ja neljandas *äidillä ei ollut aikaa*.

naatõn nakka-i lats arotama, mille vahtsõnõ kiil om tõiste ku nuu, midä tä joba mõist, a võtt tuu aša lihtsäle tiidmises.

Näütuses või tuvva eitämise pruukmist: ku lats tiid, et ütten keelen kõnõldas *emal polnud aega*, a tõsõn keelen hoobis *imäl olõ-õs aigo*, sõs om täl arvada lihtsämb vasta võtta ka tiidmist, et kolmandan keelen om hoobis *mother didn't have time* ja neländän *äidillä ei ollut aikaa*.

Tundub, et ka Erki Landu ja Kerli Vereva peres paistavad keeleasjad nii kujunevat, et Erki räägib poja Lauriga (2a) enamasti võru keelt ja Kerli eesti keelt.

Ka Erki Landu ja Kerli Vereva perren paistussõ keeleaša nii minnev, et Erki kõnõlös puja Lauriga (2a) inämbüüsi võro kiilt ja Kerli eesti kiilt.

Kokkuvõtlikult on kakskeelse lapsepõlve kasulikud küljed järgmised:

- Paindlikum mõtlemine, suurem loovus.
- Oskus pöörata tähelepanu keelte erinevustele.
- Laiem hääldusbaas.
- Kiirem ja parem grammatika omandamine.
- Suurem sõnavara ja mõistete maht.
- Arenenud suhtlemisoskus.

Kakskeelsus on loomulik ja seda ei ole vaja karta!

Kakskeelse lapsega suhtlemise tähtsaim põhimõte

Lapsega suheldes tuleb järgida põhimõtet “üks keel – üks inimene / keskkond / olukord”, see tähendab, et kindlas olukorras või vestluskaaslasega räägitakse kindlat keelt. Mingil juhul ei ole kasulik sellise strateegia kasutamine, kus arusaadavuse eesmärgil asendatakse võrukeelses jutus mõned sõnad eestikeelsetega.

Kokko võttõn omma katõkeelidse latsõiä hää küle säändse:

- Laemb mõtlõminõ, suurõmb vällämärkmisand.
- Mõistminõ panda keelin tähele esimuudu asju.
- Mõistminõ inämb helle vällä üldä.
- Kipõmb ja parõmb grammatiga selgessaaminõ.
- Parõmb sõnnu ja mõistidõ tiidmine.
- Hää tiidmine, kuis inemiisiga läbi kävvü.

Katõkeelisus om loomulik ja taad olõ-i vaia pelädä!

Katõkeelidse latsõga kõnõlõmisõ kõgõ tähtsämb alossäädüs

Latsõga kõnõldõn tulõ pitä õigõs põhimõtõt “üts kiil – üts inemine / keskkund / olokõrd”, tuu tähendäs, et kimmän olokõrran vai inemisega kõnõldas kimmän keelen. Määndseltgi juhul olõ-i hää pruuki säänest strateegiät, kon arvusaamise peräst üldäs võrokeelidse jutu seen eestikeelitsit sõnnu.

Kuidas mõjutab kakskeelsus lapse arengut?

Kakskeelse lapse areng ei erine palju ükskeelse lapse omast. Siiski – mõningaid erinevusi põhjustab kahe keele vastastikune mõju. Näiteks võib kakskeelse lapse kõnesse ilmuda mõni keeleelement oluliselt varem ja mõni detail ka hiljem. Kindlasti kuulub kakskeelse lapse keelelise arengu juurde ühe keele elementide teise keelde üle kandmine. Kakskeelse lapse mõnede keeleliste oskuste aeglasemat arengut ei tohi pidada veel kõnepuudeks või arengupeatuseks.

Kahe sugulaskeele (eesti ja võru) omandamist ei saa võrrelda näiteks eesti ja inglise keele õppimisega, sest inglise keeles pole ju käändeid, mida eesti käänetega segi ajada, aga võru keeles on. Samuti on lugu sõnavaraga – näiteks on eestlasel samal põhjusel soome keele õppimisel kõige rohkem raskusi sõnavaraga; inglise keele kõnelejal selliseid raskusi ei esine, sest ta ei saa soome keelt õppides toetuda oma emakeele sõnavarale.

Samas keelte sugulus rohkem siiski toetab ja abistab keele õppimisel, kui tekitab raskusi.

Kas kakskeelsus võib olla kahjulik?

Hoolimata sellest, et enamus viimastel aastakümnetel maailmas läbi viidud uurimustest kinnitavad mitmekeelsuse kasulikkust lastele, püütakse ikka aeg-ajalt väita, et kahe keele rääkimine võib lapse arengut pidurdada. Sellisel seisukohal võivad olla ka arstid, psühholoogid, logopeedid, pedagoogid ja sotsiaaltöötajad. Enamuse praegu töötavate spetsialistide väljaõppes ei ole mitmekeelsusesse puutuv olnud tähtsal kohal ja nende arvamusel on tingitud teadmiste ja kogemuste vähesusest. Näiteks kardetakse, et kakskeelne laps tekitab õpetajatele lisakoormust või väidetakse, et teisi keeli võib laps omandama hakata alles pärast esimese keele kinnistumist vms.

Lapsevanemad võivad selliste negatiivsete hoiakute tõttu segadusse sattuda. Selle vältimiseks võiksid vanemad teada kakskeelsuse spetsialistide seisukohti.

Kuis mõotab katõkeelisüs latsõ arõnõmist?

Katõkeelidse latsõ kasuminõ olõ-i pallõ tõistõ ütekeelidse latsõ kasumisõst. Sõski omma mõnõ esimuudu aša, miä tulõva tuust, et kats kiilt mõotasõ ütstõist. Näütüses või katõkeeline lats naada määndsidki keeleossi pruuksma pallõ varrampa ja määndsidki ka ildampa. Kimmähe kää katõkeelidse latsõ kasumisõ mano üte keele ossi pruuksminõ tõsõn keelen. Ku katõkeelidse latsõ keelen mõni asi arõnõ-i nii ruttu, tohe-i tuud viil tervüse- vai kõnnõviäs pitä.

Katõ umavaihlõ lähkü keele (eesti ja võro) opminõ olõ-i sama ku näütüses eesti ja inglüse keele opminõ, selle et inglüse keelen olõ-i käänuõssit, midä eesti käänuõssidega är sekä, a võro keelen om. Niisama om ka sõnnuga – näütüses om eestläsele sammamuudu soomõ keele opmisõ man kõgõ rassõmb sõnavara; inglüse keele kõnõlõjal tulõ-i säändsit häti ette, selle et tä saa-i soomõ kiilt oppõn hinnäst uma imäkeele sõnnu pääle tukõ.

Samal aol kiili sugulus sõski inämb avitas ja tukõ kiili opmist, ku sekä.

Kas katõkeelisüs või olla halv?

Tuu pääle kaemalda, et inämbüs maailman viimätsil aastakümnil tettüist uurmiisist näütäse, et mitmõkeelisüs om latsilõ hää, püündäs õks mõnikõrd üldä, et katõ keele kõnõlõminõ või latsõ arõnõmist kinni hoita. Nii võiva arvada ka tohtri, psükoloogi, logopeedi, oppaja ja sotsiaaltüütäjä. Inämbüse parla tüütävide spetsialistõ välläoppõn olõ-i mitmõkeelisüse aša olnu tähtsä kotussõ pääl ja näide arvamisõ omma selle säändse, et näil om veidü tiidmist ja kogõmust. Pelätäs näütüses, et katõkeeline lats tuu oppajilõ tüüd mano vai sõs usutas, et tõisi kiili või lats opma naada õnnõ peräst edimädse keele äropmist vms.

Latsõvanõmbit võiva säändse vastalidsõ arvamisõ sekä. Tuu ärhoitmisõs olnugi vanõmbil vaia teedä katõkeelisüse spetsialistõ saisukotussit.

Peeter Jürviste (17a) läks kooli võrukeelsest kodust. Koos esimese õpetaja Liisu Viinaga meenutab ta, et eestikeelsetest tekstidest arusaamiseks pidi ta algul neid enese jaoks mõttes võru keelde tõlkima. Kui teistmoodi jutuga Peeter klassikaaslastes imestust tekitas, otsustas Liisu Peetriga koolis võru keelt rääkida – see aitas teistel lastel võõristusest üle saada. Praegu on teadmistehimuline ja õppimises edukas Peeter rõõmus, et ta juba varakult kaks keelt selgeks sai.

Peeter Jürviste (17a) läts kuuli võrokeelitses kotost. Üten uma edimädse oppaja Liisu Viinaga kõnõlõs tä, et alostusõn pidi tä eestikeelitsist jutõt arvusaamisõs nuu hindäle mõttõn võro kiilde ümbre pandma. Ku tõistmuudu jutuga Peeter tõisi latsi imehtämä pand', otsust' Liisu Peetri-ga koolin võro keeli kõnõlda – tuu avit' tõisi võõristõlõmisõst üle saia. Parla om tiidmõisihimolinõ ja opmisõn tubli Peeter rõõmsa, et tä jo varra kats kiilt selges sai.

Kas kakskeelne laps õpib aeglasemalt rääkima?

Lapse rääkima hakkamise aja kohta pole olemas kindlat reeglit. Tavaliselt ütleb laps oma esimesed sõnad 8 kuni 15 kuu vanuselt. Üldiselt hakkavad tüdrukud rääkima varem kui poisid. Esimene laps hakkab tavaliselt rääkima veidi varem kui teine või kolmas. Pole tõestatud, et kakskeelne laps hakkab hiljem rääkima.

Kui lapse esimesed sõnad ei ole küllalt kiired tulema, võib juhtuda, et vanemaid hakerakse veenma, et nende lapsel on temaga kahes keeles rääkimisest tingitud kõnehäire. Lapsed on erinevad ja arvatavasti oleks selle lapse kõne suhteliselt hilisem ka siis, kui temaga oleks räägitud ainult ühte keelt.

Kui vanalt on teise keele omandamine kõige lihtsam?

Teisi keeli võib inimene omandada igas vanuses, aga mida varem, seda parem. Noores eas omandab laps kõige hõlpsamalt keele häälde-süsteemi. Kasvades hakkab keele aktsendita omandamise võime kahanema. Mida vanemaks

Kas katõkeeline lats opp aig-ladsõmbalt kõnõlõma?

Latsõ kõnõlõma nakkamisõ ao kottalõ olõ-i määnestki kimmäst säädüst. Hariligult ütles lats uma edimädse sõna 8 ja 15 elokuu vaihõl. Inämbüisi nakkasõ tütärlatsõ kõnõlõma varrampa ku poiskõsõ. Edimäne lats nakkas sagõhõhe kõnõlõma veidü varrampa ku tõnõ vai kolmas. Tuud olõ-i kimmäs tett, et katõkeeline lats naanu il-dampa kõnõlõma.

Ku latsõ edimädse sõna olõ-i tulnu küländ kipõlt, või olla, et vanõmbilõ naatas ütlemä, et näide latsõl om timäga katõn keelen kõnõlõmisõst tegünü kõnõlõmisviga. Latsõ omma esisugudsõ ja arvada olõssi säändse latsõ kõnõlõminõ illatsõmb ka sõs, ku timäga olõssi kõnõld õnnõ ütte kiilt.

Ku vanalt om tõsõ keele selgesaaminõ kõgõ kergemb?

Inemine saa tõisi kiili oppi egän vannusõn, a miä varrampa, tuu lihtsamb om. Noorõn iän saa lats kõgõ kergembähe selges keele välläütlemiskõrra. Suurõmbas kassun nakkas aktsendil-da keele selgessaamisõ võim jäämä veidembäs.

laps saab, seda rohkem on tema ümber sündmusi, mis juhivad tema tähelepanu keeleõpelt kõrvale. Väikelaste mängud ja tegevused loovad aga tänu pidevale kordamisele ideaalse keskkonna keele omandamiseks.

Ka ei ole väikesel lapsel eelarvamust, nagu oleks keele õppimine vaevaline. Talle ei tule pähegi häbenenud vigade tegemise pärast. Laps omandab keeli mängides ja mängeldes. Seepärast tuleb anda talle teise keele omandamise võimalus nii noorelt kui võimalik.

Suurem jagu Margus ja Lia Landu pere lapsi on juba suured, kodus elavad veel Oliver (20a) ja Liivar (13a). Kui vanemate lastega räägiti kodus nii võru kui eesti keelt – nii, kuidas parajasti välja kukkus – siis Oliveri ja Liivariga on kodus ainult võru keeles räägitud. Emal Lia arvatavasti peab lastega võru keelt rääkima maast-madalast, sest kooli minnes tikuvad muud asjad (sealhulgas ka eesti keel) tähtsamaks saama ja siis on lapsel juba raskem võru keelt rääkima hakata.

Suurõmb jago Margus ja Lia Landu perre latsi om jo suurõs kasunu, koton omma viil Oliver (20a) ja Liivar (13a). Ku vanõmbidõ latsiga pruugiti koton nii võro ku eesti kiilt – nii, kuis parahuisi vällä tull' – sõs Oliveri ja Liivariga om koton õnnõ võro kiilt kõnõld. Imä Lia arvatõn piät võro kiilt latsiga maast-madalast kõnõlõma, selle et peräst kuuli minnen tüküse muu aša (ka eesti kiil) tähtsambäs saama ja sõs om latsõl joba rassõmb võro kiilt kõnõlõma naada.

Millal ja kuidas hakkab laps kahte keelt eristama?

Nagu juba öeldud, ei erine kakskeelse lapse areng oluliselt ükskeelse lapse omast. Ettetulevad erinevused on seotud kahe keele vastastikuse mõjuga. Järgnevalt tuuakse välja keelte eristamise protsess kolme etapina.

Esimene etapp: Lapsel on iga asja ja tegevuse kohta üks sõna või fraas ühest või teisest keelest.

Koera nähes ütleb ta näiteks *pini* (v.k), mitte *koer* (e.k), pimedas toas aga *pime* (e.k), mitte *pümme* (v.k).

Kui laps kuuleb sel ajal rohkem võru keelt, ei pruugi ta ühtki eestikeelset sõna kasutada. See toimib ka vastupidi – kui laps kuuleb roh-

Midä vanõmbas lats saa, tuu inämb sünnüs timä ümbre asju, miä vidävä timä tähelepandmisõ keeleasjo päält muialõ. Väikeisi latsi mängen ja tegemiisin om pallõ kõrdamist, tuuperäst saava latsõ keele lihtsäle selges.

Väikul latsõl olõ-i ka arvamist, nigu olõssi keele opminõ rassõ. Tälle tulõ-i päähägi tunda häpü viku tegemise peräst. Lats opp kiili mängin. Tuuperäst tulõgi anda latsõlõ tõsõ keele opmisõ võimalus nii varra ku saa.

Määndsel aol ja kuis nakkas lats kattõ kiilt eräle hoitma?

Nigu jo kõnõld, olõ-i katõkeelidse latsõ edenemine tõistsugunõ ku ütekeelitsil latsil. Ku midägi om tõistõ, sõs tulõ tuu tuust, et kats kiilt tõõnõtõist mõotasõ. Kiili eräle hoitma nakkamisõ käügi või jaka kolmõs jaos.

Edimäne jago: Latsõl om egä aša ja tegevuse kottalõ üts sõna vai ütölüs ütest vai tõsõst keelest.

Pinni näten ütles lats näütüses *pini* (v.k), mitte *koer* (e.k), a pümmen tarõn *pime* (e.k), mitte *pümme* (v.k).

Ku lats kuuld seol aol inämb võro kiilt, või olla, et tä pruugi-i üttegi eestikeelist sõnna. Säane säädüs tüütäs ka vastapite – ku lats kuuld

kem eesti keelt, ei tunne ta vajadust võrukeelseid sõnu tarvitada. Lapsevanem, kelle laps räägib algul enamasti ühes keeles, ei peaks arvama, et lapsel on raskusi teisest, passiivsest keelest arusaamisega.

Teine etapp: Laps teab, millist keelt millise inimesega kasutada. Vahetevahel kasutab laps veel ühes lauses mõlemat keelt korraga, kuid välja on kujunenud kaks erinevat sõnavara.

Auto on (e.k) katski (v.k). (Richard, 3a)

Ma käisin (e.k) täämbä (v.k) lasteaias (e.k). (Hipp, 3,5a)

Tee veel (e.k) üte kõrra (v.k). (Hipp, 3,5a)

Ma ei taha (e.k) sängü minnä (v.k).

(Richard, 5a)

Hummõn hummogu (v.k) sööme jälle muna (e.k).

(Richard, 6a)

Mõnikord võib laps kasutada ühest keelest võetud grammatikat mõlema keele puhul, eriti, kui mingi grammatiline element on ühes keeles lihtsam kui teises.

Näiteks seesütleva käände *h* vai *n* asemel *s: läämi üteh/üten* asemel *läämi ütes* ja *mõmmi maka sängüh/sängün* asemel *mõmmi maka sängüs*.

Siiski on palju lapsi, kes kasutavad täielikult selle keele struktuuri ja sõnavara, milles nad parasjagu räägivad. Vanemad ja hoidjad aitavad lapse keelelisele arengule kõige paremini kaasa siis, kui nad räägivad temaga järjekindlalt ühes keeles.

Kolmas etapp: Laps on õppinud kaht keelt eristama, aga seob kummagi keele kindlate inimeste või sündmustega. Näiteks kasutab võru keelt vanematega ja eesti keelt lapsehoidjaga või hoopis seostab võru keelt maalkäikude, eesti keelt aga teiste olukordadega.

Ühest etapist järgmisse jõudmine sõltub mitmetest teguritest nagu lapse keeleline võimekus ja kummaski keeles suhtlemisele kulutatud aeg. Mõju avaldab ka see, kas lapsega suheldes on kasutatud kahte keelt sünnist saati või hilisemast ajast. Järk-järgult jõuab laps äratundmisele, et kummalgi keelel on oma sõnavara ja struktuur ning saab aru, kellega millises keeles rääkida.

inämb eesti kiilt, piä-i tä tarviligus võrokeelitsit sõnnu pruuki. Vanõmb, kink lats kõnõlõs edimält inämbüisi üten keelen, piässi-i arvama, et latsõl om tõsõst, passiivsõst keelest rassõ arvu saia.

Tõnõ jago: Lats tiid, määnest kiilt määndse inemisega pruuki. Mõnikõrd pruuk lats viil üten lausõn mõlõmbat kiilt kõrraga, a tuugipoolõst om täl vällä kujonu kats eräle sõnavarra.

Auto on (e.k) katski (v.k). (Richard, 3a)

Ma käisin (e.k) täämbä (v.k) lasteaias (e.k). (Hipp, 3,5a)

Tee veel (e.k) üte kõrra (v.k). (Hipp, 3,5a)

Ma ei taha (e.k) sängü minnä (v.k).

(Richard, 5a)

Hummõn hummogu (v.k) sööme jälle muna (e.k).

(Richard, 6a)

Mõnikõrd või lats pruuki ütest keelest peri grammatikat mõlõmba keele man. Tuu või joutu inämbüisi sõs, ku määnegi grammatilinõ element om üten keelen lihtsämb ku tõsõn.

Näütuses seenkäänüse *h* vai *n* asõmal *s: läämi üteh/üten* asõmal *läämi ütes* ja *mõmmi maka sängüh/sängün* asõmal *mõmmi maka sängüs*.

Sõski om küländ latsi, kiä pruukva tävveligult seo keele struktuuri ja sõnavarra, määndsen nä kõnõlõsõ. Vanõmba ja hoitja avitasõ latsõl kõgõ parõmbahe kiilt oppi sõs, ku nä kõnõlõsõ timäga kõik aig üten keelen.

Kolmas jago: Lats om opnu kattõ kiilt eräle hoitma, a arvas kummagi keele kokko kimide inemiisi vai juhtumiisiga. Näütuses pruuk tä võro kiilt vanõmbidõga ja eesti kiilt hoitjaga vai hoobis pruuk võro kiilt maal kävven ja eesti kiilt muial.

Ütest jaost tõistõ joudmisõ man omma tähtsä mitmõ asä nigu näütuses tuu, kas lats opp kiilt kergehe ja tuu, ku pallõ latsõga kõnõldas. Mõotas ka tuu, kas latsõga om pruugit kattõ kiilt sündümisest pääle vai illatsõmbast aost. Midä aig edesi, tuu inämb saa lats arvu, et mõlõmbal keelel om uma sõnavara ja ehitüs ja tä saa arvu, kinka määndsen keelen kõnõlda.

Kas kakskeelne laps valdab mõlemat keelt võrdselt hästi?

Keeleoskus sõltub tavaliselt olukorrast, vestlusteemast ja ajahetkest, st harva tuntakse end mõlemas keeles igal hetkel võrdselt hästi. Tavaliselt võib ette tulla perioode, kus üks või teine keel domineerib. Näiteks suveajal, kui laps on pikemat aega kodune ja kodus räägitakse ainult võru keelt, tunneb ta end paremini võru keelt rääkides. Sügisel lasteaias või koolis käies võib jälle eesti keel domineerida. Tavaliselt tunnevad kakskeelsed lapsed end mugavamalt ühtedel teemadel ühes ja teistel teises keeles rääkides.

LAPSE KEELE ARENG

Milline on vanemate osa oma lapse keelelises arengus?

Vanemate roll lapse keelelises arengus on suur. Nad saavad anda lastele edasi positiivset suhtumist võru keelde. Selleks tuleb korraldada pere tegemisi nii, et lapsel oleks küllalt võimalusi kuulda ja rääkida võru keelt. Aeg-ajalt võiks perekond ka koos arutada, kuidas neil võru keele rääkimine läheb. Muidugi on kõige tähtsam, et nii vanemad kui laps tunneksid rõõmu üksteisega võru keeles suhtlemisest. Tähtis on anda lapsele võimalus mängida ka teiste samaeliste lastega, kelle peredes räägitakse võru keelt. Tutvudes teiste peredega, kellel on sarnased eesmärgid, saavad ka vanemad omavahel kogemusi vahetada.

Lapse võrukeelne sõnavara ei täiene isenesest. Keel areneb suheldes. Isegi nendes perekondades, kus lapsega räägitakse ainult võru keelt, peavad vanemad lapse sõnavara suurendamiseks sobivaid tegevusi välja mõtlema. Sõnavara täiendamiseks ja kinnistamiseks sobivad näiteks:

- Lapsele küsimuste esitamine sellisel viisil, et vastus eeldab mõne loo jutustamist.

Kas katõkeeline lats mõist mõlõmbat kiilt ütëpallõ häste?

Keelemõistmisõ man om tähtsa tuu, kuis, kuna ja minkast kõnõldas. Väega harva tund inemine hinnäst mõlõmban keelen ütëvõrra häste. Hariligult või ette tulla aigõ, kon üts vai tõnõ kiil om tähtsämb. Näütüses suvõl, ku lats om pikembät aigu koton ja koton kõnõldas õnnõ võro kiilt, tund tä hinnäst kimmämbähe võro keelen kõnõldõn. Sügüse latsiaian vai koolin või jälki eesti kiil tähtsämb olla. Sagõhõhe om katõkeelitside latsiga nii, et mõnõst asäst kõnõlõsõ nä parõmba meelega ütë ja mõnõst tõsõst asäst tõsõn keelen.

LATSÕ KEELE EDENEMINE

Määne om vanõmbidõ osa uma latsõ keele edenemisen?

Vanõmbidõ osa uma latsõ keele edenemisen om suur. Vanõmba saava anda latsilõ edesi hääd suhtumist võro kiilde. Tuu jaos tulõ kõrralda perre tegemiisi nii, et latsõl olõssi küländ võimaluisi kuulda ja kõnõlda võro kiilt. Aig-aolt võissi pere ka ütë arota, kuis näil võro keele kõnõlõminõ lätt. Muidoki om kõgõ tähtsämb, et vanõmbil ku latsõl olõssi hää miil umavaihõl võro kiilt kõnõlda. Tähtsä om ka, et lats saanu mängi tõisi latsiga, kink perren kõnõldas võro kiilt. Ku saias tutvas tõisi perridega, kinkalõ kah keeleasä tähtsä omma, saava ka vanõmba ummist kogõmuisist kõnõlda.

Latsõ võrokeeline sõnavara lää-i esihindäst suurõmbas. Kiil edenes kõnõldõn. Esiki noin perrin, kon latsõga õnnõ võro kiilt kõnõldas, piät vanõmba vällä mõtlõma tegemiisi, miä avitasõ latsõl vahtsit sõnnu oppi. Sõnavara tävendämises ja kimmämbäs tegemises kõlbasõ näütüses:

- Latsõ käest küsümiisi küsümine niimuudu, et vastamisõs piät lats määnestki luku kõnõlõma.

- Vestlusmängude mängimine. Näiteks rollimängud, kus üks pooltest on arst, müüja, politseinik, bussijuht, õpetaja vms.

- Võrukeelsete kassettide ja plaatide kuulamine, võrukeelsete lasteraamatute (ette)lugemine ja pärast loetu põhjal vestlemine.

Võru keele tähtsust perekonnas saab lapsele näidata ka väikeste asjadega. Näiteks võib tuua võrukeelsed pildiallkirjad perekonnaalbumis ja lapse joonistuste mapis, võrukeelsete sünnipäevaõnnitluste või jõulutervituste kirjutamise, pereliikmetele võrukeelsete kirjakeste jätmise, võrukeelsete salvide ja laulude õppimise jõuludeks ning kadri- ja mardisantimiseks jne.

Keelevahetus perekonnas

Kuigi võru keel on paljudele peredele südamelähedane, on pere suhtluskeele vahetamine raske. Takistuseks on ka see, et enamiku praeguste lapsevanematega räägiti nende lapsepõlvkodus eesti keelt, kuigi täiskasvanud omavahel pidevalt võru keelt pruukisid.

Kõige kergem on luua peres harjumus rääkida lapsega võru keelt sünnist alates. Lapse sünd on vanemate jaoks emotsionaalne sündmus ja põhjustab suuri elumuutusi. Sellest hoolimata sobib just see aeg ka pere suhtluskeele muutmiseks; nii tekib vähem probleeme sõnavaraga ega tule tõrget lapsega võru keelt rääkides. Muidugi saab suhtluskeelt muuta ka igal muul ajal.

Kui lapsevanemad leiavad, et pere suhtluskeele vahetus on nende jaoks liiga keeruline, võiks alustuseks proovida näiteks võru keele kasutamist kindlates olukordades või teatud inimestega suheldes.

Hoolimata valitud käitumisviisist ja sellest, kas võru keelt oskab vaid üks vanematest või mõlemad, on tähtis, et tehtud otsust toetaks terve pere. Kui võimalik, võiks asja arutada ka lapsega.

Kui perekond kasutab uue suhtluskeelena võru keelt, siis kindlasti tuleb algul üsna tihti ette olukordi, kus nii vanemad kui lapsed lähivad võru keele kasutamisel üle eesti keelele. See aga ei tähenda, nagu oleks pere ettevõtmine

- Rolli- ja kõnölõmismänge mängimine. Näütuses säändse mängu, kon üts osaliisist om tohtri, kaupmiis, politseinik, bussijuht, oppaja vms.

- Võrukeelitside kasette ja plaatõ kullõminõ, võrukeelitside latsiraamatidõ (ette)lugõminõ ja peräst tuust kõnõlõminõ.

Võro keele tähtsät kotust perren saa latsõlõ näüdädä ka tsillõkõisi asjuga. Näütuses võrukeelidse pildiallkirä perrealbumin ja latsõ tshendüisi mapin, võrukeelitside sündümise päävä õnnõsuuvõ vai joulutervütüisi kiroataminõ, perreliikmilõ võrukeelitside kiräkeisi jätmine, võrukeelitside luulõtuisi ja laulõ opminõ joulus vai katri- ja mardisantmisõs jne.

Keelevaihtus perren

Kukki võro kiil oma pallõdõlõ perrile süäme perrä, om perre egäpääväkeele ärvaihtaminõ õks rassõ. Rassõmbas tege tedä ka tuu, et inämbüse parlatsidõ vanõmbidõga kõnõldi näide latsõpõlvõkoton eesti kiilt, kukki täuskasunu pruugõ umavaihõl kõik aig võro kiilt.

Kõgõ lihtsamb om naada latsõga võro kiilt kõnõlõma timä sündümisest pääle. Latsõ sündümine om vanõmbilõ tähtsä asi ja tuu hindägä üten suuri elomuutuisi. Huulmalda tuust kõlbas nimelt tuu aig ka perrekeele muutmisõs; nii tulõ veidemb häti sõnavaraga ja latsõga võro keele kõnõlõminõ lätt nii kõgõ loomuligumbalt. Muidoki saa perrekiilt vaihta ka egäl muul aol.

Ku latsõvanõmba löüdvä, et perrekeele vaihtus om näide jaos ülearvo rassõ, võinu alostusõs pruumi näütuses võro keele kõnõlõmist kimmän olokõrran vai kimmide inemiisiga kõnõldõn.

Huulmalda tuust, määndse tii pere välä om valinu ja kas võro kiilt mõist õnnõ üts vanõmbist vai mõlõmba, om tähtsä, et tettüt otsust tukõ terve pere. Ku võimalik, võinu asja arota ka latsõga.

Ku pere pruuk vahtsõs umavaihõl läbi käümise keeles võro kiilt, sõs kimmähe tulõ algusõn sagõhõhe ette olokõrdu, kon nii vanõmba ku latsõ läävä võro keele pruukmisõ päält eesti keele pääle. Taa tähendä-i, et perre ette-

läbi kukkunud. Otsusest kinni pidades ja seda üksteisele meelde tuletades muutub võru keelel püsimine üha lihtsamaks. Mõne aja pärast võib tunduda imelik omavahel hoopis eesti keelt rääkida.

Kui lapsed on suhtluskeele vahetamise ajal juba küllalt suured, võib juhtuda, et nad ei tule algul võru keele rääkimisega üldse kaasa. Vanemad võiksid sel juhul tekitada peres kakskeelse suhtlemise harjumuse, kus vanemad räägivad võru ja lapsed eesti keelt – ka see aitab lastel võru keelt omandada.

Võrumaa juurtega Triin Visseli ja Mulgimaalt pärit Jaanus Salmi peres peetakse võru keelest lugu. Jaanus peab õigeks Võrumaal elades ka ise niipalju kui oskab võru keelt kasutada. Triin ütleb, et tema lapsepõlvkodus rääkisid suured inimesed temaga eesti keelt ja omavahel võru keelt. Triin püüab nüüd seda "traditsiooni" muuta ja oma lapse Päikeriinuga rohkem võru keelt rääkida, aga mõnikord tundub see imelik ja läheb meelest, sest eestikeelsed sõnad tulevad lihtsamalt keelele ja järjekindel võru keele rääkimine nõuab head enesekontrolli. Aga üleliia raske see Triinu arvates siiski ei ole.

Võrumaa juuriga Triin Visseli ja Mulgimaalt peri Jaanus Salmi perren peetäs võru kiilt avvu seen. Jaanus pidä õigõs Võromaal ellen ka esi niipallõ ku mõist võru kiilt pruu-ki. Triin ütles, et timä latsõpõlvokoton kõnõli suurõ inemise timäga eesti kiilt ja umavaihõl võru kiilt. Triin püünd no tuud "kommõt" muuta ja uma latsõ Päikeriinuga inämb võru kiilt kõnõlda, a mõnikõrd tundus tuu imelik ja lätt meelest, selle et eestikeelidse sõna tulõva lihtsäm-bähe suuhtõ ja kõik aig võru keele kõnõlminõ taht kõvva hindäle päälepassmist. A üleearvu rassõ tuu Triinu arvatõn kah olõ-i.

Kui mõlemad vanemad räägivad võru keelt

Juhul kui nii isa kui ema räägivad võru keelt, saavad nad lapsega kogu aeg selles keeles rääkida. Seejuures on tähtis, et mõlemad lapsevanemad suhtleksid teineteisega kogu aeg võru keeles, sest laps omandab võru keelt nii teisi kuulates kui ise rääkides.

võtminõ om läbi sadanu. Otsussõst tulõ edesi kinni pitä ja tuud ütstõsõlõ miilde tulõta, sõs lätt võru keele pääl püsümine kõrrast lihtsäm-bäs. Mõnõ ao peräst või olla joba imelik hoobis umavaihõl eesti kiilt kõnõlda.

Ku latsõ omma perre keele vaihtamisõ aigu joba küländ suurõ, või olla, et nä tulõ-i edimält võru keele kõnõlõmisõga ütten. Vanõmba võinu tuul johtumisõl alosta perren katõkeelidse läbikäümise moodu, kon vanõmba kõnõlõsõ võru ja latsõ eesti kiilt – tuu avitas kah latsil kiilt selges saia.

Ku mõlõmba vanõmba kõnõlõsõ võru kiilt

Ku nii esä ku imä kõnõlõsõ võru kiilt, saava nä kõik aig latsõga taan keelen kõnõlda. Tuu man om tähtsä, et mõlõmba vanõmba kõnõlõsõ kõik aig umavaihõl võru keelen, selle et lats opp kiilt nii tõisi kullõldõn ku esi kõnõldõn.

Kui lapse vanemad tutvusid teineteisega eesti keeles ja neil on seetõttu harjumus suhelda eesti keeles, võib ümberharjumine ja võru keelele üleminek aega võtta. Kuid kui vanemad on otsustanud luua võrukeelse perekonna, saavad nad üksteist julgustada, toetada ja teineteisele valitud keelel püsimist meelde tuletada.

Keelevahetus perekonnas ei olegi midagi nii ebaharilikku ja enneolematut. Näiteks võib tuua inarisaamid Põhja-Soomes, kes otsustasid hakata uuesti emakeelt õppima ja aktiivselt kasutama koos oma keelepesa-tüüpi lasteaedades käivate lastega (keelepesades õpetatakse lastele inarisaami keelt alates 1997. aastast). Praegu püüavad inarisaamid rääkida saami keeles kõigiga, kes seda keelt vähegi oskavad.

Kui ainult üks lapsevanematest räägib võru keelt

Parim on, kui võru keelt rääkiv vanem kõneleb lapsega ainult võru keeles. Järjekindlus on siinjuures väga tähtis, samuti lapsega mängides ja talle ette lugedes veedetud aeg. Mida rohkem laps võru keelt kuuleb, seda paremini ta selle omandab.

Otsust kõnelda lapsega võru keelt peaksid toetama mõlemad vanemad. Vanem, kes ei oska võru keelt või oskab seda vaid natuke, peaks otsuse heaks kiitma ja näitama oma soosivat suhtumist sellesse. Positiivset hoiakut saab näidata võrukeelsetel üritustel käimisega ja võrukeelsete inimestega suhtlemisega, samuti laste tunnustamisega võru keele rääkimise eest, ise lastelt uute sõnade õppimisega jne.

Vähese võru keele oskusega lapsevanem võiks leida võimaluse õppida võru keelt kursustel või teistelt keeleoskajatelt ja muidugi saab ta õppida koos lapsega. Eesti ja võru keel on lähedased sugulaskeeled ja tõsiseid arusaamisprobleeme ei tohiks tekkida ning keelt õppida peaks olema suhteliselt kerge. Oleks hea, kui ka eestikeelne lapsevanem suudaks lihtsamast vestlusest võru keeles osa võtta. Hoolimata ühe vanema napist võru keele oskusest oleks hea mõte kujundada mõni pere tegevus läbinisti võrukeelseks (õhtusöök, pühapäevahommikud, lauamängude mängimine, metsas käimine vms).

Ku vanõmba sai ütstõsõga tutvast eesti keelen ja näil om tuuperäst muud umavaihõl eesti kiilt pruuki, või ümbreharinõminõ ja võro keele pääle minek aigu võtta. A ku vanõmba tahtva luvva võrokeelidse perre, saava nä ütstõist julgusta, tukõ ja tõnõtõsõlõ võro keele pääl püsümist miilde tulõta.

Keelevaihtus perren olõki-i inneolõmada asi. Näütuses või tuvva inarisaami Põhja-Soomõn, kiä otsusti naada vahtsõst imäkiilt opma ja pruukma üten ummi keelepesä-tüüpi latsi aiun käüjide latsiga (keelepessin opatas latsilõ inarisaami kiilt 1997. aastagast pääle). Parla püüandvä inarisaami kõnõlda saami keelen kõikiga, kiä tuud kiilt veidükesege mõistva.

Ku õnnõ üts vanõmbist kõnõlõs võro kiilt

Kõgõ parõmb om, ku võro keele mõistja vanõmb kõnõlõs latsõga õnnõ võro keelen. Tähtsä om kõik aig võro keele pääl püssü, a tähtsä om ka latsõga mängmine ja talle ette lugõminõ. Midä inämb lats võro kiilt kuuld, tuu parõmbahe tä tuu selges saa.

Otsust kõnõlda latsõga võro kiilt pidänü tugõma mõlõmba vanõmba. Vanõmb, kiä mõista-i võro kiilt vai mõist õnnõ veidü, pidänü otusõ hääs kitmä ja umma hääd arvamist vällä näütämä. Näütuses võinu kävvü võrokeelitsil kuunolõmiisil ja kävvü läbi võrokeelitside inemiisiga, kittä latsi võro keele kõnõlõmisõ iist, oppi latsi käest vahtsit sõnnu jne.

Vanõmb, kiä mõist võro kiilt veidü, võinu lõudä võimaluisi võro kiilt oppi kursuisil vai tõisilt mõistjilt ja muidoki saa tä oppi latsõga üten. Eesti ja võro kiil omma lähkü sugulasõ ja tõsitsit arvusaamisõ häti es pidänü olõma. Oppi pidänü olõma küländ lihtsä. Olõssi hää, ku ka eestikeelne vanõmb saanu lihtsämbä jutu võro keelen aetus. Üte vanõmba kehvembäst võro keele mõistmisõst huulmalda olnu hää mõtõ tetä mõni perre asatoimõndus tävveligult võrokeelitses (õdagusüük, pühapäävahummogu, lavvamänge mängmine, mõtsan käumine vms).

Kui last kasvatab üksikvanem, kujuneb sisuliselt sarnane olukord mõlema vanemaga perele, kus vaid üks vanematest lapsega võru keelt räägib. Kui võimalik, peaks vanem paluma sõpradel ja sugulastel lapsega võru keeles rääkida, et see oleks lapse jaoks loomulik, laiemalt (mitte ainult perekondlikult) kasutatav suhtlusvahend.

Kui võru keelele üleminevaid täiskasvanuid on peres vaid üks või on tegemist üksikvanemaga perekonnaga, võib kergesti tekkida ebamugav tunne “mis ma tan õks ütsindä kõnõlõ”, seda eriti siis, kui pere lapsed on juba vanemad. Võimalik, et pikka aega on võru keelele üle läinud vanem kodus ainuke võru keele kõneleja. Sellest võiks püüda siiski üle olla teades, et ülejäänud pere liikmete võru keele oskus paraneb ka vaid seda keelt kuuldes.

Ku last kasvatas ütsik vanõmb, om tuu tegeligult sarnanõ olokõrd katõ vanõmbaga perega, kon õnnõ üts vanõmbist latsõga võro kiilt kõnõlõs. Ku võimalik, pidänü vanõmb pallõma sõpru ja sugulaisi kõnõlda latsõga võro keelen, et taa kiil olnu latsõlõ loomulik, laembalt (mitte õnnõ uma perre) pruugit kiil.

Ku võro kiilt kõnõlõma naanuid täüskasunuid om perren õnnõ üts vai ku perren om õnnõ üts täüskasunu, ütsikvanõmb, või lihtsäle tegüda andsäk tunnõ ”mis ma tan õks ütsindä kõnõlõ”, esieräle viil sõs, ku latsõ olõ-i inämb peris väiku. Arvada om, et võro keele pääle län-nü vanõmb om pikkä aigu koton ainugõnõ võro keele kõnõlõja. Tuust võinu püündä üle olla, selle et tõisi perreliikmide võro keele mõistminõ lätt ka õnnõ taad kiilt kuuldõn parõmbas.

Krabilt pärit Anneli Kaarna pere elab Tartumaal. Kodus kasvavad Tuule-Mari (7a), Hendrik (2a, ei jäänud pildile) ja Katrin (3 kuud vana). Anneli on otsustanud lastega kogu aeg võru keeles rääkida, sest ta on pärit perest, kus nii tehti. Anneli mees ei oska võru keelt, aga Anneli otsusest ta halvasti ei arva. Tuule-Mari räägib küll enamasti eesti keelt, aga saab võru keelest väga hästi aru ja püüab lugeda nii eesti kui võru keeles. Anneli ütleb veel, et üht keelt rääkides peab selles keeles ka mõtlema, muidu läheb asi hapuks.

Krabilt peri Anneli Kaarna pere eläs Tartomaal. Koton kasusõ Tuule-Mari (7a), Hendrik (2a, es jää pildi pääle) ja Katrin (3 kuud vana). Anneli om otsustanu latsiga kõik aig võro kiilt kõnõlda, selle et tä esi om peri perrest, kon nii tetti. Anneli miis mõista-i võro kiilt kõnõlda, a Anneli otsust ka sukugi pahas panõ-i. Tuule-Mari kõnõlõs küll inämbüisi eesti kiilt, a saa võro keelest väega häste arvu ja püünd lukõ nii eesti ku võro keelen. Anneli ütles viil, et ütte kiilt kõnõldõn piät tuun keelen ka mõtlõma – muidõ lätt asi kätte är halväs.

Laps ja vanavanemad

Kui vanemad ei tunne end võru keelt rääkides kindlalt, võib nende ja laste võru keele oskuse parandamisel abi olla vanavanematest. Vanavanemate võru keele oskus on suur väärtus. Võimalik, et vanavanemad peavad ise seda millekski tavaliseks või koguni häbenemiseväärseks. Õnneks tunduvad olevat minevikku jäänud naeruväärsed juhtumid, kus vanemad keelasid laste suvel maal olles vanavanematel lapselastega võru keelt rääkida. Igal juhul tuleks vanavanemaid julgustada lastega kogu aeg võru keelt rääkima.

Mikk Männiste (15a) elab vanematega Tartus ja käib seal koolis. Linnas räägib pere eesti keeles, aga Sarus vanavanemate pool ainult võru keeles. Nii räägib Mikk võru keelt väikesest peale hea meelega.

Mikk Männiste (15a) eläs vanõmbidõga Tarton ja käü sääl koolin. Liinan kõnõlõs pere eesti kiilt, a Sarun vanavanõmbidõ puul õnnõ võro kiilt. Nü pruuk Mikk võro kiilt väikust pääle hää meelega.

Lats ja vanavanõmba

Ku vanõmba tunnõ-i hinnäst võro kiilt kõnõldõn kimmähe, või näil hindä ja latsi keelemõistmisõ parandamisõ man api olla vanavanõmbist. Vannu võro keele mõistminõ om suur varandus. Vanavanõmba esi võiva tuud pitä minkaski tävveste hariligus vai kogoni häbendä, et nä võro kiilt kõnõlõsõ. Õnnõs tulõ-i inämb säändsit andsäkit asju ette nigu varrampa, ku mõnõ vanõmba es lupa vanavanõmbil latsiga võro kiilt kõnõlda, ku latsõ suvõl maal olli. Egäl juhul tulnu vanavanõmbit julgusta latsiga kõik aig võro kiilt kõnõlõma.

Meede peres Luutsnikul on Tanelile (15a) ja Birgitile (13a) võru keele edasiandmise juures kõige tähtsamad olnud vanavanemad. Pildil on Tanel, Birgit, ema ja vanaema.

Meede perren Luutsnigul om Tanelile (15a) ja Birgitile (13a) võro keele oppamisõ man kõgõ tähtsämbä olnu vanavanõmba. Pildi pääl omma Tanel, Birgit, imä ja vanaimä.

Kui last hoiab hoidja

Kui pere peab võtma lapsele hoidja, peaks igal juhul püüdma leida sellise, kes oskab võru keelt ja on nõus seda ka lapsega rääkima. Kahjuks on küllaltki levinud hoiak, mille kohaselt peavad täiskasvanud lastega kindlasti eesti keeles rääkima. Seetõttu peaksid lapsevanemad oma soovi eraldi rõhutama ja leppima kokku, et lapsega võru keeles rääkimine käib nii-öelda palga sisse.

Kui perel ei õnnestu leida võrukeelset lapsehoidjat või kui laps pannakse lasteaeda, kus võru keelt ei räägita, tuleks lapse hoidjatele teada anda, et lapse kodune keel on võru keel. Lapsega tegelejaid saab paluda kasutada lapsega suheldes võimalikult palju võru keelt. Lasteaeda või hoidja juurde võiks viia võrukeelseid kassette kuulamiseks ja raamatuid ettelugemiseks. Lapsevanem peab rõhutama, et lapse püüdu võru keeles rääkida tuleb tunnustada. Kindlasti ei tohi lapse kodukeelt ja selles kõnelemist halvustada ega selle üle nalja visata.

Kui lapsega ei ole päeva jooksul võru keeles suheldud, saavad lapsevanemad seda kompenseerida. Lisaks igapäevasele võrukeelsele suhtlemisele majapidamistöøde juures, autosõidul jms võiks lapsevanem sel juhul veeta lisa-aega lapsega võru keeles vesteldes, mängides, ette lugedes jne.

Kui laps on eestikeelse hoidja hoole all suure osa päevast, on küllalt tõenäoline, et tema sõnavaras on rohkem eesti- kui võrukeelseid sõnu ja et ta püüab seetõttu ka vanematega eesti keeles rääkida. Vanemate õigeim käitumisviis on lapsega suhtlemisel kindlalt võru keelel püsida ja mitte ühelt keelelt teisele hüppelda. Kui laps räägib eestikeelse hoidja tõttu jätkuvalt rohkem eesti keelt, tuleb tal lasta seda teha, kuid aeg-ajalt peaks tal paluma korrata öeldut oma pere keeles.

Võrukeelne laps lasteaia-koolis

Lasteaia ja kooli valikul võiksid vanemad eelistada neid, kus võru keelele tähelepanu

Ku last kaes hoitja

Ku pere piät latsõlõ hoitja võtma, pidänü egäl juhul püündmä löüdä säändse, kiä mõist võro kiilt ja om nõun taad ka latsõga kõnõlõma. Ka hos om küländ harilik sääne mõtlõminõ, et täüskasunu pidänü latsiga kimmähe eesti keelen kõnõlõma. Tuuperäst pidänü latsõvanõmba umma tahtmist eräle seletämä ja lepmä kokko, et latsõga võro keelen kõnõlõminõ käü niüldä palga sisse.

Ku pere lövvä-i võrokeelist hoitjat vai ku lats pandas latsiaida, kon võro kiilt kõnõlda-i, tulnu latsõ hoitjilõ teedä anda, et latsõ kodokiil om võro kiil. Latsõga tegelejit saa pallõlda pruuki latsõga kõnõldõn võimaligult pallõ võro kiilt. Latsiaida vai hoitja mano võinu viiä võrokeelitsit kassette kullõmisõs ja raamatit ettelugõmisõs. Vanõmb piät seletämä, et latsõ võro keelen kõnõlõmist tulõ kittä. Kimmähe tohössi-i latsõ kodokiilt ja taan kõnõlõmist halvas pitä vai tuu üle nallä tetä.

Ku latsõga olõ-i päiv läbi võro kiilt kõnõld, saava latsõvanõmba tuud hääs tetä. Pääle egäpäävädse võrokeelidse kõnõlõmisõ majapidämistöie man, autoga sõitmisõ pääl jms võinu latsõvanõmb säändsõl juhtumisõl võtta eräle aigu latsõga võro keelen kõnõlõmisõs, mängmises, ettelugõmisõs jne.

Ku last hoit suurõ osa päävast eestikeeline hoitja, om latsõ sõnavaran rohkõmb eesti- kui võrokeelitsit sõnnu ja tuuperäst püünd tä ka vanõmbidõga eesti kiilt kõnõlda. Vanõmbil olnu tuul juhul kõgõ õigõmb latsõga kõnõldõn püssü kimmäle võro keele man ja mitte katõ keele vaihõl hüppeldä. Ku lats kõnõlõs eestikeelidse hoitja peräst pikkä aigu inämb eesti kiilt, tulõ täl laskõ tuud tetä, a aig-aolt piässi täl pallõma kõr-rada kõnõldut uma perre keelen.

Võrokeeline lats latsiaian-koolin

Latsiaida ja kuuli vallõn võissi vanõmba kaia säändsõide perrä, kon võro kiilt tähtsäs pee-

pööratakse. Vanemad võiksid kohtuda õpetajatega ning anda neile teada, et lapse kodune keel on võru keel. On loomulik, et lasteaias ja koolis arvestatakse lapsevanemate soovide ja lapse õigustega.

Õpetajad võivad mõnikord karta, et kakskeelne laps toob neile lisakoormust. Tekivad küsimused, kas kakskeelse lapsega peab tege-ma lisatööd ja kuidas hinnata tema arengut. Ka õpetaja peaks jääma kindlaks põhimõttele, et konkreetses keskkonnas kasutatakse ühte keelt. Näiteks kui laps mõnest eestikeelsest mõistest või sõnast aru ei saa, tuleks seda seletada samas keeles teiste sõnadega. Kakskeelse lapse arengu hindamisel tuleb nagu ükskeelsegi lapse puhul lähtuda lapse individuaalsusest, jälgides tema edasiminekut pikema aja vältel. Kui õpetaja oskab võru keelt, võiks ta seda lapsega rääkida väljaspool eestikeelseid koolitunde.

Kindlasti ei tohiks lapse võru keele oskusest teha etendust. Mõne lapse puhul võib see tõsta tema enesehinnangut kuid teist, tundlikumat last aga hoopis häirida.

täs. Vanõmba võinu oppajidõga kokko saia ja anda näile teedä, et latsõ kodokiil om võro kiil. Om loomulik, et latsiaian ja koolin rehkendedäs latsõvanõmbidõ tahtmiisi ja latsõ õiguisiga.

Oppaja võiva mõnikörd pelädä, et katõkeeline lats tege näile tüüd mano. Tegünese küsümüse, kas katõkeelidse latsõga piät tegemä inämb tüüd ja kuis hinnada timä edenemist. Ka oppaja pidänü jäämä kimmäs põhimõttõlõ, et kimmän keskkunnan pruugitas ütte kiilt. Näütüses ku lats mõnõst eestikeelitsest mõistõst vai sõnast arvu ei saa, tulnu tuud seletä saman keelen tõisi sõnnuga. Katõkeelidse latsõ edenemist hinnatõn tulõ nigu ütekeelidsegi latsõ man rehkendä tuuga, et egä lats om esimuu-du ja kaia timä edesiminekit pikembä ao joosul. Ku oppaja mõist võro kiilt, võinu tä tuud latsõga välänpuul eestikeelitsit koolitunnõ kõnõlda.

Kimmähe tohessi-i latsõ võro keele mõistmisõst näütemängu tetä. Mõnõ latsõ hindäusku või tuu külh nõsta, a mõnda tõist, hellembät last hoobis sekä.

Kadi Singi esimene õpetaja Heli Haring mäletab, et kui praegu põllumajandusülikoolis õppiv Kadi kooli tuli, oskas ta küll soravalt lugeda, aga kui pärast loetut jutustama pidi, tegi ta seda võru keeles. Kadi räägib, et oma kodukeele pärast ei ole ta elus kuidagi kannatanud ega ole teda ka narritud. Kadi ema Valve ütleb, et nende peres ei hakatud omal ajal sarnaselt paljudele teistele ümberkaudsetele suurte ja lastega rääkimisel vahet tegema, vaid neil räägiti kõigiga ikka ühtmoodi. Singide pere vanem tütar Tuuli Dolgošev mäletab, kuidas isa ütles alati, et mis peenutsemine see on, et lastega teistmoodi räägitakse.

Kadi Singi edimäne oppaja Heli Haring mälehtäs, et ku parla põllumajandusülikoolin opva Kadi kuuli tull', mõis' tä külh häste lukõ, a ku pääle lugõmist tuudsamma jutustama pidi, tekk tä tuud võro keeli. Kadi kõnõlõs, et kodokeele peräst olõ-i tälle elon midägi halva ega hätä sündünü ja narrit tedä kah olõ-i. Kadi imä Valve ütles, et näide pere es nakka umal aol suuri ja latsiga kõnõlõmisõl vaiht tegemä, nigu pallõ tõsõ ümbretsõõri, a näil kõnõldi võro kiilt perren kõigiga õks üttemuudu. Singi perre vanõmb tütar Tuuli Dolgošev mälehtäs, kuis esä üt' kõgõ, et mis peenütsemine taa om, et latsiga tõis-tõ kõnõldas.

SAGEDAMINI ETTETULEVAD PROBLEEMID

Me tahame hakata kodus võru keelt rääkima, aga kardame, et see ei tule loomulikult välja. Võru keel ei ole varem olnud meie jaoks igapäevane kodune keel.

Kui vanemad räägivad lapsega sünnist saati võru keelt ja isegi kui see algul ei tundu neile loomulik, muutub see mõne aja möödudes ikkagi loomulikuks. Laps ei pea vanemate võru keeles rääkimist mingil juhul imelikuks. Niisiis tuleb vanematel üle saada vaid endiga seotud tõrkest, sest lapsel seda ei tekigi.

Vanematel võib näiteks tekkida hirm, et nad ei suuda titaga võru keeles rääkides väljendada vanemlikke tundeid. Hirmust ülesaamiseks on kõige targem võtta ühendust teiste peredega, kus lastega sünnist saati võru keelt räägitakse ja kuulata nende perede kogemusi.

Väikeste lastega suhtlemisel on ajast aega ikka tita- ehk hoidekeelt kasutatud. Võrreldes tavakeelega on hoidekeel lihtsustatud. Hoidekeelt seostavad uurijad just isiklike, intiimsete olukordadega. Lõuna-Eestis varasematel aegadel väikeste lastega kõneldud titakeelt peetakse eriliseks, kuid kahjuks on väga suur osa vanasti räägitud hoidekeele sõnadest (nt *suu* kohta öeldi *tsuko*, *susi* oli *tsudso* jne) kasutusest kadunud. Tänapäeva vanematel ei jää muud üle kui oma väikeste lastega suheldes vajadust tundes hoidekeelt ise arendada.

On küllalt näiteid, mis tõestavad, et vanemad suudavad lapsi edukalt üles kasvatada ka muu kui oma esimese omandatud keele vahendusel. Näiteks Irimaal on suurem osa praegu iirikeelsete perede lapsevanematest ise pärit kodudest, kus räägiti peamiselt või koguni ainult inglise keelt. Selliste vanemate jaoks on iiri keel teisena omandatud keel, kuid see ei takista neid oma lapsi iiri keeles kasvatamast.

Kui mõlemad vanemad oskavad igapäevaste asjade arutamiseks piisavalt võru keelt, pole põhjust muret tunda. Oma võru keelt saab täiendada. Parim viis selleks on muidugi võru keele pidev kasutamine, aga abiks saab olla nt võru-

SAGÕHÕMPA TEGÜNEVÄ KÜSÜMÜSE

Mi taha naada koton võro kiilt kõnõlõma, a pelgämi, et tuu tulõ-i loomulikult vällä. Võro kiil olõ-i innemb mi egäpääväne kiil olnu.

Ku vanõmba kõnõlõsõ latsõga sündümisest pääle võro keelen ja esiki ku tuu tundu-i näile edimält loomulik, saa tuu mõnõ ao peräst õks loomuligus. Lats piä-i vanõmbidõ võro keelen kõnõlõmist määndselgi juhul imeligus. Tuu tähendäs, et vanõmbil tulõ õnnõ esihindäst üle saia.

Vanõmbil või näütüses tulla pelgüs, et nä mõista-i titaga võro keelen kõnõlõdõn ummi vanõmba tundit näüdädä. Hirmust valla saamisõs om kõgõ targõmb otsi üles mõni pere, kon latsiga sündümisest pääle võro kiilt kõnõldas ja kullõlda säänside perride kogõmuisi.

Väikeisi latsiga kõnõlõmisõs om aost aigu õks tita- ehk hoitmiskiilt pruugit. Võrrõldõn egäpäävädse keelega om hoitmiskiil lihtsämb. Hoitmiskiilt pidävä uurja eräslidses, intiimses. Lõunõ-Eestin om innembi väikeisi latsiga kõnõld küländ esimuudu titakiilt, a kaõs om väega suur jago vanast kõnõldu hoitmiskeele sõnust (nt *suu* kotsilõ ülti *tsuko*, *susi* oll' *tsudso* jne) häönü ja naid pruugita-i inämb. Parlatsil vanõmbil olõ-i muud tetä, ku ummi väikeisi latsiga kõnõldõn hoitmiskiilt säääl, kon vaia, esi edendä.

Om küländ näütit, mink päält om nätä, et vanõmba saava latsi kasvata ka muu ku uma edimädse keele abiga. Irimaal näütüses om suurõmb jago parlatsidõ iirikeelitside perride vanõmbist esi peri kododõst, kon kõnõldi päämidselt vai kogoni ütsindä inglüse kiilt. Säänside vanõmbidõ jaos om iiri kiil tõsõs opit kiil, a tuu sekä-i näid ummi latsi iiri keelen kasvatamast.

Ku mõlõmba vanõmba mõistva egäpäävätsit asju võro keelen arotä, olõ-i murõhta vaia. Võro kiilt saa jo mano oppi. Kõgõ parõmb om muidoki võro keele egä päiv pruukminõ, a abis om ka nt võrokeelidse aolehe lugõminõ, sõna-

keelse ajalehe lugemine, sõnaraamatu kasutamine, võrukeelsetel üritustel osalemine jne. Nii saab vanemate keeleoskus paraneda koos lapsega.

Kas ma peaksin oma lapsega rääkima võru ja eesti keeles või ainult võru keeles?

Parem on, kui konkreetne isik räägib lapsega ainult ühes keeles. Kui näiteks isa ja laps on harjunud omavahel ainult võru keeles rääkima, pole vaja seda harjumust muuta. Kui laps pöördub temaga ainult võru keelt kõneleva vanema poole eesti keeles, võib vanem teeselda, et ei saa temast päris hästi aru ja paluda lapsel see jutt võru keelde tõlkida. Kui laps jätkab siiski eesti keeles, tuleks talle vastata ikkagi võru keeles.

Missugustel põhjustel võib lapse keeleoskus kehvemaks muutuda ja mida siis ette võtta?

Lapse keelekasutust mõjutavad mitmesugused tegurid. Ta veedab arvatavasti suurema osa päevast mittevõrukeelses keskkonnas (lasteaias, koolis, trennis jne) ja ka kodus ei ole tal võimalik võru keeles telerit vaadata või internetti kasutada. Niisiis kuuleb ka võrukeelse perekonna laps iga päev arvatavasti rohkem eesti kui võru keelt. Seetõttu võib tema räägitav võru keel olla mõjutatud eesti keelest. Muidugi on see täiskasvanutega samamoodi, kuid erinevalt täiskasvanust on lapsel tunduvalt raskem eristada korrektset ja mittekorrektset võru keelt. Isegi kui laps saab aru, et väljendid, mida ta kasutab, ei ole päris õiged, võib ta neid ikkagi pruukida. Vanemad peaksid sellises olukorras säilitama kannatuse ja hoiduma lapse keele pidevast korrigeerimisest, sest see võib avaldada hoopis vastupidist mõju. Parandamisest kasulik on aeg-ajalt lapse vigadega lausete õige vormi ülekoormamine ja muidugi korraliku võru keele kasutamine oma igapäevases kõnes. Igal juhul peab see lapse jaoks olema vaba suhtlemine, mitte võru keele tund.

raamadu pruukminõ, võrokeelitsil kuunolõmii-sil käümine jne. Nii saa vanõmbidõ keelemõistminõ ütten latsõga parõmbas minnä.

Kas ma pidänu uma latsõga kõnõlõma võro ja eesti vai õnnõ võro keelen?

Parõmb om, ku kimmäs inemine kõnõlõs latsõga õnnõ ütten keelen. Ku näütüses esä ja lats omma harinu umavaihõl õnnõ võro keelen kõnõlõma, olõ-i vaia taad harinõmist är muuta. Ku lats nakkas timäga õnnõ võro kiilt kõnõlõja vanõmbaga eesti keelen kõnõlõma, või vanõmb tetä näko, et saa-i timäst peris häste arvu ja pal-lõlda latsõl uma jutt võro kiilde ümbre panda. Ku lats sõski eesti keelen edesi kõnõlõs, tulnu tälle vastada õks võro keelen.

Kuna ja mille või latsõ keelemõistminõ kehvembäs minnä ja miä sõs tetä?

Latsõ keelepruukmist mõotasõ mitmõ aša. Lats om arvada suurõmba jao umast pääväst võro keele seest vällän (latsiaian, koolin, trennin jne) ja ka koton olõ-i täl võimalik võro keelen telekat kaia vai internetti pruuki. Nii kuuld ka võrokeelidse perre lats egä päiv arvada inämb eesti ku võro kiilt. Timä võro kiilt mõotas eesti kiil. Muidoki om tuu suuri inemiisiga sammamuudu, a latsõl om täüskasunust inemisest rassõmb arvu saia, kuis võro keeli üldäs ja kuis ei. Esiki ku lats saa arvu, et ütlemise, midä tä pruuk, olõ-i peris õigõ, või tä naid õks tarvita. Vanõmbil pidänu sõs olõma pikkä miilt ja nä tohtnu-s last kõgõ paranda, selle et tuu või mõoda õkva vastapite. Parandamisõst targõmb om aig-aolt latsõ vikuga lausit õigõt muudu üle kõnõlda ja muidoki esi uma egäpäävädse jutu man kõrralikku võro kiilt pruuki. Egäl juhul piät tuu latsõlõ olõma elo osa, a mitte võro keele tunn.

Meie lapsed räägivad meiega võru keeles, omavahel aga eesti keeles. Kuidas julgustada neid võru keeles rääkima?

Lapse keeleoskus on seda parem, mida rohkem ta keelt kasutab. Kui lapsed omavahel eesti keelt räägivad, muutub võru keele kodukeelena hoidmine raskemaks. Samas ei tohi lapsi võru keeles rääkima sundida, sest see võib tekitada neis vastumeelsust.

Hoopis kasulikum on planeerida mänge ja organiseerida üritusi, mis annavad lapsele võimaluse võru keelt rääkida. Väikestele lastele meeldib, kui vanemad nendega mängivad. Nii võivad nad omavahel jätkata võru keeles mängimist ja suhtlemist või vähemalt hakkavad seda rohkem tegema.

Lapsi saab suunata võru keeles suhtlema. Paratamatult lülituvad nad alateadlikult võru keelelt eesti keelele ja vastupidi. Lapsevanemad saavad vestluse tagasi võrukeelseks juhtida.

Minu laps ei taha võru keelt rääkida. Mis ma peaksin tegema?

Kuigi kogu perekonnal on kombeks rääkida kodus võru keelt, võib juhtuda, et laps jääb kindlalt eesti keele rääkimise juurde. Vanemad peaksid sellise lapsega tegeledes olema paindlikud. Võib olla mitmeid põhjusi, miks mõni laps ei taha võru keelt rääkida. Pole mingit mõtet teda sundida. See tekitab temas veel suuremat vastumeelsust. Lapse järjekindlusel eesti keeles kõnelda on kindlasti oma põhjus, kuid võimalik, et ta ei oska seda vanematele seletada.

Lapse vanemad peaksid püüdma vastata järgnevatele küsimustele:

- Kas laps jääb õe või venna varju ja püüab end tõestada?
- Kas last mõjutab kellegi negatiivne suhtumine võru keelde?
- Kas vanemad korrigeerivad liialt vigu, mida laps võru keelt rääkides teeb?
- Kas last pahandab, kui vanemad räägivad võru keeles, kui lapsel on eesti keelt rääkivad külalised? Kui see teda häirib, tuleks lapsega kokku leppida näiteks, et tema sõp-

Mi latsõ kõnõlõsõ miika võro keelen, a umavaihõl eesti keelen. Kuis saanu julgusta näid võro keelen kõnõlõma?

Latsõ keelemõistminõ om tuuvõrra parõmb, midä inämb tä kiilt pruuk. Ku latsõ umavaihõl eesti kiilt kõnõlõsõ, lätt võro keele kodokeeles hoitminõ rassõmbas. Samal aol tohtnu-s latsi võro kiilt kõnõlõma sundi, selle et nii või asi näile peris vasta naada.

Hoobis kasuligumb om plaani mänge ja kõrralda kuunolõmiisi, miä andnu latsõlõ võimalusõ võro kiilt kõnõlda. Väikeisile latsilõ miildüs, ku vanõmba näidega mängvä. Nii saava nä umavaihõl võro keelen edesi mängi ja kõnõlda vai nakkasõ tuud edespite inämb tegemä.

Latsi saa juhti võro keelen kõnõlõma. Sinä saa-i midägi tetä, et nä kargasõ alatiidligult võro keele päält eesti keele pääle ja vastapiten. Vanõmba saava juhti kõnõlõmisõ tagasi võrokeelitses.

Mu lats taha-i võro kiilt kõnõlda. Midä ma tegemä pidänü?

Kukki tervel perrel om muud koton võro kiilt kõnõlda, või olla, et lats jääs kimmäle eesti keele kõnõlõmisõ mano. Vanõmba pidänü säändse latsõga olõma lepligu. Või olla mitmit põhjuisi, mille mõni lats taha-i võro kiilt kõnõlda. Olõ-i määnestki mõtõt tedä sundi. Tuu või tetä viil suurõmbat vastanakkamist. Tuul, et lats õnnõ eesti keelen kõnõlõs, om uma põhjus, a arvada mõista-i tä tuud esi vanõmbilõ seletä.

Vanõmba pidänü püündmä vastada säändsile küsümiisile:

- Kas lats jääs sõsara vai vele varjo ja püünd hinnäst näüdädä?
- Kas last mõotas kinkagi halv suhtuminõ võro kiilde?
- Kas vanõmba tüküse last pallõ parandama, ku lats võro kiilt kõnõlõs?
- Kas lats süändüs, ku vanõmba kõnõlõsõ võro keelen, ku latsõl omma eesti kiilt kõnõlõva külälise? Ku tuu tedä sekä, tulnu latsõga kokko leppü näütuses, et timä sõp-ruga kõnõldas eesti keelen ja timäga eräle

radega räägitakse eesti keeles ja tema poole isiklikult pöördudes võru keeles või selgitada välja, missugune muu olukord talle rohkem sobib.

Vanemad ei tohiks lasta juhtuda sellel, et hakkavad lapsele eesti keeles vastama, sest nad on lapse järjekindlusest väsinud. Pigem kujunegu vestlus kakskeelseks, kus laps räägib eesti keeles ja vanem võru keeles. Lapse võru keele oskus paraneb isegi siis, kui laps võru keelt ainult kuuleb. Lapsevanem on külvanud seemne. Lapsest enesest sõltub, mis sellest edasi saab.

Teismelistel tuleb negatiivseid suhtumisi tihti ette. Nende sundimisest pole aga mingit kasu. Lapse arvamused võivad muutuda sama ruttu nagu mood, mida nad järgivad. Noori tuleb julgustada osa võtma suvekoolidest, kontsertidest, festivalidest ja muudest üritustest, kus nad näevad teisi võru keelt oskavaid noori.

Ma olen otsustanud rääkida oma lapsega kogu aeg võru keeles. Mida teha, kui külala tuleb inimene, kes ei räägi võru keelt?

Nagu juba selgitatud, on vanematel tähtis ülesanne aidata lapsel kaht keelt üksteisest eristada ja lahus hoida. Kui vanemad on otsustanud lapsega ainult võru keeles rääkida, võiksid nad sellele lõpuni kindlaks jääda ja pöörduda lapse poole võru keeles ka siis, kui samal ajal ise külalisega eesti keeles suhtlevad.

Meie pere kodune keel on võru keel. Meie juurde tuleb mõneks ajaks elama minu ämm Raplast, kes ei oska võru keelt. Kuidas on õige käituda?

Sellises olukorras tuleb vanematel jätkata lapsega võru keeles suhtlemist täpselt nii, nagu enne külalise saabumist. Ka külalise endaga võiks proovida võru keeles rääkida, kuid ta ei tohiks tunda end kõrvalejäetuna. Talle tuleb tõlkida arusaamatuid sõnu või anda kokkuvõtteid vestlustest. Tõlkimiseks saab mõnikord ka lapsi kasutada. Mõned lapsed tunnevad suurt rõõmu täiskasvanuile tõlkimisest või neile võ-

kõnõldõn võro keelen vai vällä uuri, määne muu olokõrd tälle inämb sünnüs.

Vanõmba tohtnu-s laskõ johtuda tuul, et nakkasõ latsõlõ eesti keelen vastama, selle et nä omma latsõ kimmüsest väsinü. Innembä olkõ kõnõlõminõ katõkeeline, kon lats kõnõlõs eesti keelen ja vanõmb vastas võro keelen. Latsõ võro keele mõistminõ lätt parõmbas ka sõs, ku lats võro kiilt õnnõ kuuld. Vanõmb om külbñü siimne. Miä siimnest edesi saa, om latsõ hindä tetä.

Nooril tulõ säändsit vastaliidsi arvamiisi sagõhõhe ette. Sundmisõst olõ-i mäenestki api. Latsõ arvamisõ võiva är muutuda sama kipõstõ ku muud, mink perrä nä käävä. Nuuri tulõ julgusta käümä suvõkoolõn, kontsõrdõl, festivalõl ja muial, kon nä nägevä tõisi võro kiilt mõistvit nuuri.

Ma olõ otsustanu uma latsõga kõik aig võro kiilt kõnõlda. Midä tetä, ku küllä tulõ inemine, kiä kõnõlõ-i võro kiilt?

Nigu jo seletet, om vanõmbil tähtsä tüü avita latsõl kattõ kiilt tõnõtõsõst eräle hoita. Ku vanõmba omma otsustanu latsõga õnnõ võro kiilt kõnõlda, võinu nä toolõ lõpuni kimmä olla ja kõnõlda latsõga võro keelen ka sõs, ku esi samal aol külälisega eesti keelen kõnõlõsõ.

Mi perre kodokiil om võro kiil. Mi mano tulõ mõnõs aos elämä mu ämm Raplast, kiä mõista-i võro kiilt. Kuis olõssi õigõ ello kõrralda?

Säändsen olokõrran tulõ vanõmbil latsõga võro keelen edesi kõnõlda täpsäle õkva nii, nigu inne külälise tulõkit. Ka külälise hindäga võinu pruuvi võro keelen kõnõlda, a tä tohtnu-s tunda hinnäst halvastõ. Tälle tulõ ümbrepanda arvusaamalda sõnnu vai anda kokkõvõttit kõnõluisist. Ümbrepandmisõ man saa mõnikõrd ka latsi pruuki. Mõnõ latsõ omma rõõmsa, ku nä saava suuri inemiisi avita ja näi-

rukeelsete sõnade ja väljendite õpetamisest. Kindlasti selgub varsti, et külaline saab palju rohkem aru, kui ta algul arvas.

Mida teha, kui laps räägib võru ja eesti keeles segamini?

Keelte segamine kuulub nende omandamise juurde, eriti kahe lähedase sugulaskeele puhul, mil keelte segiajamine on kergem tekkinga kui täielikult erinevate keelte puhul. Siiski on keelte sugulus nende omandamisel rohkem kasuks kui kahjuks.

Lapsel, kes väikesest peale kaht keelt kuuleb, võib nende eristama hakkamine pisut aega võtta. Selline kahe keele segamine võib ärritada vanemaid, kes korrektset kõnet tähtsaks peavad. Lapse kritiseerimise ja pideva parandamisega ei saavutata just palju. Parem on lasta lapsel oma lugu rääkida, hoolimata sellest, et ta kasutab selle edasiandmiseks mõlema keele sõnavara. Lapsevanem võiks panna tähele lapse võrukeelses kõnes ettetulevaid eestikeelseid sõnu ja väljendeid ning kasutada lapsele vastates nende võrukeelseid vasteid. Vanem võiks jälgida ka iseenda kõnet, et see ei oleks võru-eesti segakeel.

Kui laps jätkab eesti ja võru keele segamini rääkimist, peab vanem jääma kannatlikuks. Lõpuks õpib laps nagoonii keeli eristama, aga ta vajab selleni jõudmiseks vanema abi. Seni, kuni laps õpib lülituma ühelt keelelt teisele neid segamata, tuleb võru keelt rääkival vanemal pöörduda lapse poole kogu aeg võru keeles, ka siis, kui läheduses on vaid eesti keele rääkijad.

Kas laps, kelle kodune keel on võru keel, oskab eesti keelt sama hästi, kui laps, kelle kodune keel on eesti keel?

On täiesti mõistetav, et vanemad soovivad, et laps oskaks hästi eesti keelt. Kui ta veedab enamuse oma päevast võrukeelses keskkonnas, on arusaadav, et võru keel on tal esialgu paremini suus kui eesti keel. See aga ei tähenda, et ta eesti keelt ei oska ja edaspidi koolis eesti keele

le võrukeelitsit sõnnu vai ütlemiisi opada. Kimmähe om pia nätä, et külaline saa pallo inämb arvu, ku tä algusõn mõtõl'.

Miä tetä, ku lats kõnõlõs võro ja eesti kiilt segi?

Kiili kokkosegämine käü näide opmisõ mano, kimmähe om tuu nii katõ lähkü sugulaskeele man, mink segämine om lihtsämb tulõma ku tävveligult esisugumaidsi kiili man. Sõski om kiili sugulus näide opmisõ man innembi kasus ku kaõs.

Latsõl, kiä väikust pääle kattõ kiilt kuuld, või näide eräle hoitma nakkaminõ veidü aigu võtta. Sääne katõ keele segämine miildü-i vanõmbilõ, kiä korrektset kõnõlõmist tähtsäs pidävä. Latsõ maahategemine ja kõik aig parandaminõ anna-i pallõ mano. Parõmb om laskõ latsõl umma juttu kõnõlda, huulmalda tuust, et tä pruuk tuu man mõlõmba keele sõnnu. Vanõmb võinu panda tähele võrokeelitsen jutun olõvit eestikeelitsit sõnnu ja ütlemiisi ni latsõlõ vasta kõnõldõn pruuki noid võro keelen. Vanõmb võinu kaia ka esihindä juttu, et tuu olõssi-i võro-eesti segäkiil.

Ku lats kõnõlõs õks eesti ja võro kiilt segi, piät vanõmb olõma kannatlik. Lõpus opp lats nigunii kiili vaihõl vaiht tegemä, a täl om sinnä joudmisõs vaia vanõmba api. Seen, kooni lats opp hinnäst ümbre lülitämä üte keele päält tõsõ pääle näid umavaihõl segi ajamalda, tulõ võro keele kõnõlõjal vanõmbal kõnõlda latsõga kõik aig võro keelen, ka sõs, ku ümbre omma õnnõ eesti keele kõnõlõja.

Kas lats, kink kodonõ kiil om võro kiil, mõist eesti kiilt sama häste ku lats, kink kodonõ kiil om eesti kiilt?

Om tävveste selge, et vanõmba tahtva, et lats mõistnu häste eesti kiilt. Ku tä om inämbüse umast pääväst võro keele seen, om võro kiil täl edimält parõmbalõ suun ku eesti kiil. A tuu tähendä-i, et tä eesti kiilt mõista-i ja edespiten koolin eesti keelen hättä jääs. Olõ-i kuigimuu-

tasemetöodel hätta jääb. Ei ole kuidagi võimalik, et laps võru keele pärast ei omanda korralikult eesti keelt. Kuna laps suhtleb ka eesti keele rääkijatega, loeb eestikeelseid raamatuid ja elab eestikeelse meedia mõjuväljas, avastavad vanemad peagi, et lapse mõlema keele oskus on võrdselt hea. Võru keelt esimese keelena rääkiv laps võib eesti keelt rääkima hakates teha küll mõningaid vigu, kuid seda vaid alguses.

Kakskeelse lapse sõnavara ei arene aeglasemalt kui ükskeelse lapse oma. Kui aga panna kokku kakskeelse lapse mõlema keele sõnavarad, on temale tuntud sõnade hulk juba kindlasti suurem kui ükskeelse lapse oma. Niisiis on kakskeelse lapse sõnavara baas piisav enese väljendamiseks mõlemas keeles. Kui laps teab mõnd sõna vaid ühes keeles, omandab ta suhtlemise käigus raskusteta sellesama sõna ka teises keeles.

du võimalik, et lats võro keele pärast kõrraligult eesti kiilt är ei opi. Et lats käü läbi ka eesti keele kõnõlõjidõga, lugõ eestikeelitsit raamatit ja eläs eestikeelidse meediä mõõ all, nägevä vanõmba pia, et latsõ mõlõmba keele mõistminõ om üttemuudu hää. Võro kiilt edimädses keeles prujukja lats või eesti keelen edimält külh veidü viku tetä, a tuud õnnõ alostusõn.

Katõkeelidse latsõ sõnavara arõnõ-i aig-ladsõmbalt ku ütekeelidse latsõ uma. A ku panda kokko katõkeelidse latsõ mõlõmba keele sõnavara, om timäle teedä sõnnu hulk joba kimmähe suurõmb ku ütekeelitsel latsõl. Nii om katõkeelidse latsõ sõnavara põhast küländ mõlõmban keelen kõnõlõmisõs. Ku lats tiid mõnda sõnna õnnõ üten keelen, opp tä kõnõldõn lihtsähe är ka sama sõna tõsõn keelen.

Kalkunite peres on alati põhimõtteliselt võru keelt räägitud. Sellest hoolimata said lapsed juba varakult ka eesti keele selgeks, see hakkas ümbertkaudu iseenesest külge. Nii Henn-Hillar (13a) kui Hipp (18a, ei jäänud pildile) oskavad mõlemad nii võru kui eesti keelt ühtmoodi hästi.

Kalkunidõ perren om kõik aig põhimõttõlidsõlt võro kiilt kõnõld. Tuust huulmalda saiva latsõ jo varra ka eesti keele selges, selle et tuu naas ümbretsõõri esihindäst külge. Nii Henn-Hillar (13a) ku Hipp (18a, es jää pildi pääle) mõistva mõlõmba nii võro ku eesti kiilt üttemuudu häste.

Luiskude pere kõige kindlam võru keele rääkija on isa Ahti, aga ka ema Anneli kõneleb võru keelt sagedasti ja hea meelega. Pildile said Luiskude pere neljast lapsest kaks – Katrin (10a) ja Kätlin (4a).

Luiskõ perre kõgõ kimmämb võro keele kõnõlõja om esä Ahti, a ka imä Anneli pruuk võro kiilt sagõhöhe ja hää meelega. Pildi pääle sai Luiskõ perre neläst latsõst kats – Katrin (10a) ja Kätlin (4a).

Mida teha, kui pere esimese lapse keelekasutus erineb järgmiste laste omast?

Tavaliselt on teise lapse sünni ajaks pere keelekasutus juba välja kujunenud. Kui vanim laps on harjunud vanematega võru keeles rääkima, teeb seda ka järgmine laps. See tähendab, et lisaks vanematele mõjutab teise lapse keelekasutust ka vanem laps. Kui vanem laps on harjunud eesti keeles rääkima, kipub ta seda tegema ka nooremate õdede-vendadega. Uue pereliikme sündides on tähtis vanematele lastele seletada, et titaga räägitakse võru keeles.

Kas laps, kelle kodune keel on võru keel, peaks lugema õppima esmalt võru keeles?

On parem, kui kõigepealt õpetatakse laps lugema kodukeeles, et see oleks tema jaoks do-

Miä tetä, ku perre edimädse latsõ keelepruukminõ om tõistõ järgmäidsi latsi umast?

Hariligult om tõsõ latsõ sündümise aos perre keelepruukminõ joba vällä är kujonu. Ku kõgõ vanõmb lats om harinu vanõmbiga võro keelen kõnõlõma, tege tuud ka järgmäne lats. Tuu tähendäs, et pääle vanõmbidõ mõotas tõsõ latsõ keelepruukmist ka suurõmb lats. Ku vanõmb lats om harinu eesti keelen kõnõlõma, tüküs tä tuud tegemä ka noorõmbidõ sõsaridõ-veljuga. Vahtsõ perreliikme sündiden om tähtsä vanõmbilõ latsilõ seletä, et titaga kõnõldas võro keelen.

Kas lats, kink kodonõ kiil om võro kiil, pidänü lugõma opma kõgõpäält võro keelen?

Om parõmb, ku edimält opatas lats lugõma kodokeelen, et tuu olnu timäle edimäne kiil.

mineeriv keel. Lugemine on oskus ja kui laps on ühes keeles lugema õppinud, ei ole tal raske kohe ka teises keeles lugema hakata. Ette lugemisest on lapse eneseväljenduse arengu ja tema sõnavara rikastamise juures suur abi. Lapsevanemad peaksid lapsi julgustama võrukeelseid raamatuid ka ise lugema. Kuigi võrukeelseid lasteraamatuid on vähe, tuleks neid koju muretseda niipalju, kui võimalik. Mõne lihtsama lasteraamatu võiksid vanemad proovida ka ise võru keelde panna. Kuna võrukeelseid raamatuid on ikkagi vähe, siis võiksid lapsevanemad proovida eestikeelset raamatut lapsele ette lugedes see käigupealt võru keelde tõlkida.

Ma olen pärit perekonnast, kus koduseks keeleks oli võru keel. Kui minu perre sünnivad lapsed, sooviksin ma nendega rääkida võru keeles. Minu vähese võru keele oskusega abikaasa kardab, et ta tunneb end siis kõrvalejäetuna.

Vanemate vahel võib ette tulla mitmesuguseid vastuolusid. Otsust, missuguses keeles või keeltes lapsega rääkida, peaksid kindlasti toetama mõlemad vanemad. Kui vanematel on eriarvamusi, peaks proovima arutada erinevate variantide plusse ja miinuseid. Arutamise juures võiks arvestada kakskeelsuse eeliseid.

Kasuks võib tulla ka mõne perega suhtlemine, kus lastega võru keelt räägitakse. See annab võimaluse kuulata teiste kogemusi ja arutada kakskeelsusega seotud hirme. On teisi selliseid perekondi, kus vaid üks lapsevanematest (või hoopis ainult vanavanem või keegi teine) räägib lastega võru keeles.

Kooli logopeed ütleb, et mu lapsel on eesti keeles raskusi ja süüdi on see, et kõneleme lapsega kodus võru keeles. Kas see võib olla tõsi?

Laste kõne- ja kirjutamishäirete põhjused võivad olla väga erinevad. Sellist võrukeelset kodu, kuhu eesti keel üldse ei ulatu, on täna-

Lugõminõ om mõistminõ ja ku lats om ütten keelen lugõma är opnu, olõ-i täl rassõ õkva ka tõsõn keelen lugõma naada. Ette lugõmisõst om latsõ kõnnõ edenemise ja timä sõnavara kasvatamisõ jaos suur abi. Latsõvanõmba pidänü latsi julgustama võrokeelitsit raamatit ka esi lugõma. Kukki võrokeelitsit latsiraamatit om veidü, pidänü näid koton olõma niipallõ ku võimalik. Mõnõ lihtsambä latsiraamadu võinu vanõmba pruumi ka esi võro kiilde ümbre panda. Et võrokeelitsit raamatit om õks veidü, sõs võinu vanõmba eestikeelist raamatut latsõlõ ette lukõn pruumi tuu kõrraga võro kiilde ümbre panda.

Ma olõ peri perrest, kon kodokiil olf võro kiil. Ku mu perrehe sünnüse latsõ, tahtnu ma näidega võro keelen kõnõlda. Mu abikaasa, kiä võro kiilt veidü mõist, pelgäs, et tund sõs hinnäst halvastõ.

Vanõmbidõ vaihõl või ette tulla mitmõsugumadsi vaiõluisi. Otsust, määndsen keelen vai keelin latsõga kõnõlda, pidänü kimmähe tugõma mõlõmba vanõmba. Ku vanõmbil om kummalgi esimuudu arvinõ, pidänü pruuvma arota kõigi variantsõ hüvvi ja halvu külgi. Arotamisõ man tulõssi rehkendä tuud, miä katõkeelisusest hääd tulõ.

Kassu või olla ka mõnõ perrega läbikäimisest, kon latsiga võro kiilt kõnõldas. Tuu and võimalusõ kullõlda tõisi kogõmuisi ja arota asjo, midä katõkeelisuse man pelätäs. Om tõisigi säändsit perrit, kon õnnõ üts latsõvanõmbist (vai hoobis õnnõ vanavanõmb vai kiäki tõnõ) kõnõlõs latsiga võro keelen.

Kooli logopeed kõnõlõs, et mu latsõl om eesti keele man häti ja süüdü om tuu, et kõnõlõmi latsõga koton võro keelen. Kas tuu või nii olla?

Latsi kõnnõ- ja kirotamisviku põhjusõ võiva olla väega mitmõsugumadsõ. Säänest võrokeelist koto, kohe eesti kiil sukugi päse-i,

päeval väga raske ette kujutada. Kuna laps kuulab ka võrukeelses kodus eesti keelt kindlasti iga päev nii raadiost, telerist kui mängukaaslastelt, siis on äärmiselt ebatõenäoline, et tal eesti keelega just võrukeelse kodu tõttu mingeid raskusi tekib. Kui lapsel siiski eesti keelega probleeme on, siis tõenäoliselt saavad need alguse mujalt kui võru keele kasutamisest.

Mina olen pärit Antsla kandist ja mu mees Vastseliinast. Mõnikord kasutame me sedasama võru keelt väga erinevalt, nii nagu kummagi lapsepõlvkodus räägiti. Kas peaksime üht varianti teisele eelistama, et lapsel segadust ei tekiks?

Kumbki vanem võib vabalt oma keelevariandi juurde jääda – see hoiab pere võru keele elava ja mahlakana. Nii omandab ka laps nüansirikka võru keele. Mingit segadust see lapses ei põhjusta. Samas läheneb tihti abikaasade keelekasutus aja jooksul üksteisele. Ka see on täiesti loomulik protsess, mida pole vaja vältida.

Kuidas saada ühendust teiste võru keelt tähtsaks pidavate perekondadega?

Selleks on mitmeid võimalusi. 1. Vaata kodukohas ringi. Võib selguda, et sinu head naabrid mõtlevad sinuga sarnaselt, kuid te lihtsalt ei ole keeleasjadest kõnelema sattunud. 2. Pöördu Võru Instituuti – seal püütakse selliseid kontakte vahendada ja perekondadele vajadusel nõu anda. 3. Jälgi ürituste reklaame ja võta osa võru keelt ja kultuuri tähtsustavatest üritustest – nii saad inimestega ise tutvust teha.

om tämbädsel pääväl rassõ ette kujota. Et lats kuuld ka võrokeelitsen koton eesti kiilt kimmähe egä päiv nii raadiost, telekast ku mängusõpru käest, sõs om pia ilmvõimalda, et võrokeelidse kodo peräst tulõva täl eesti keelen määndsegi hädä. Ku latsõl om sõski eesti keele man häti, sõs arvada omma nuu peri kostki muialt ku võro keele pruurkisõst.

Ma olõ peri Antsla kandist ja mu miis Vahtsõliinast. Mõnikõrd pruugi mi taadsamma võro kiilt väega esimuudu, nii nigu tuud kummagi koton kõnõldi. Kas mi pidänü ütte varianti tööõsõ asõmõlpruurkma, et latsõl olõssi-i segähüst?

Mõlõmba vanõmba võiva vabalt uma keelevariandi mano jää – tuu hoit perre võro keele ilosa ja elävä. Nii opp ka lats är rikka võro keele. Määnestki segähüst tuu latsõlõ tii-i. Samal aol lätt sagõhöhe mehe-naasõ keelepruurkminõ ao joosul kõrrast inämb üttemuudu. Ka tuu om tävveste loomulik asi, midä piässi-i nakkama eräle är hoitma.

Kuis saia kokko tõisi võro kiilt tähtsäs pidävide perridega?

Tuus om mitmit võimalusi. 1. Kae kodo lähkün ümbre. Või-olla tulõ vällä, et su hää naabri mõtlõsõ sukka üttemuudu, a ti olõ-i lihtsäle keeleasost kõnõlõma trehvänü. 2. Mine Võro Instituuti – sääl püündäs sullõ kontaktõ ja ku vaia ka muido nõvvo anda. 3. Kae üritüisi reklaamõ ja võta ossa asost, kon võro kiilt ja kultuuri avvo seen peetäs – nii saat esi inemii-siga tutvvas.

KOKKUVÖTTEKS

Kui kõnelejad oma keelt häbenevad, on see määratud surema. Keele välja-
suremise peatamine tähendab selle
kõnelejate suhtumise muutumist. Oma
keele jaatamine ei tähenda teiste keel-
te tõrjumist ega neist ilmajäämist, kuid
keelte omandamine peaks alguse saa-
ma ikka kõige omasemast. Õnneks ei
ole inimese võime keeli omandada pii-
ratud. Iga uus keel saab aga paremini
selgeks, kui ta saab toetuda korralikule
alusele. Võrukestel koosneb see keele-
vundament kindlasti kahest, eesti ja
võru keelest. Oleks kurb ja rumal lap-
sed sellisest rikkalikust keeletaustast
ilma jätta ja võru keel enestega hauda
kaasa võtta. Võru keelt on hakatud siis-
ki järjest julgemalt kasutama ja leidub
küllalt perekondi, kus see on igapäeva-
ne kodune keel. Loodetavasti annab
see väljaanne julgust neile peredele,
kus võru keelt omaks peetakse ja seda
lastele õpetada tahetakse.

Võru Instituut
Tartu 48
65609 Võru

Telefon 7821960

Kodulehekülg: www.wi.ee
E-post: wi@wi.werro.ee

LÖPÖTUSÕS

Ku kõnõlõja umma kiilt häbendäse, om
tuu kiil ku üts koolupiirak. Et kiil vällä ei
koolõssi, piät kõnõlõja ummi arvamiisi
keelest muutma. Uma keele avvu seen
hoitminõ tähendä-i tõisi kiili är touka-
mist vai naist ilma jäämist, a keele op-
mist piässi alostama õks kõgõ umam-
bast. Önnõs olõ-i inemise võim kiili
oppi kuigimuudu är piiret. A egä vaht-
sõnõ kiil saa lihtsämbähe selges, ku tä
saa hinnäst tukõ kõrraligu põha pääle.
Võrokõisil om taan keelevundamendin
kimmähe kats kiilt – eesti ja võro. Olnu
kurv ja rummal latsi säändsidi rikkide
keelelätide mant kavvõn hoita ja võro
kiil hindäga üten hauda viiä. Võro kiilt
om naat sõski inämb pruukma ja lövvüs
küländ perrit, kon taa om egäpääväne
kodonõ kiil. Arvada and seo välläännõ
julgust mano noilõ perrile, kon võro
kiilt umas peetäs ja tuud latsilõ opada
tahetas.

Võru Instituut
Tartu 48
65609 Võro

Telehvon 7821960

Koduleht: www.wi.ee
E-post: wi@wi.werro.ee

VARÕSSÕLÕ VALU
HARAKALÕ HALU
MUSTALÕ
TSIRGULÕ
MUU
TÕBI
...

